

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

О.Г. Романовський, Л.М. Грень

ПЕДАГОГІКА
Методичні вказівки

для студентів усіх форм навчання
спеціальності «Психологія»

Затверджено
редакційно-видавничою
радою НТУ «ХП»,
протокол № від 04.05.2018 р.

Харків
НТУ «ХП»
2019

УДК 37.015.

Рецензенти:

*О. І. Ігнатюк, доктор педагогічних наук, професор,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»*

*О. О. Резван, доктор педагогічних наук, професор,
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г.С. Сковороди*

Рекомендовано вченою радою Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» як навчальний посібник для студентів неекономічних спеціальностей, протокол № 4 від 04.05.2018 р.

Романовський О.Г.

П Педагогіка: методичні вказівки для студентів усіх форм навчання спеціальності «Психологія» / О.Г. Романовський, Л.М. Грень. – Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2019. – с.

Навчальне видання призначено для підготовки до занять з курсу «Педагогіка» та активізації самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Психологія». Методичні рекомендації складаються з інформативної частини – викладу питань, сконцентрованих на базових категоріях і поняттях, практичних питань для обговорення на семінарському занятті і практичні завдання для підготовки до нього. Представлено завдання для самостійної роботи, а також питання до заліку та рекомендовані джерела інформації до вивчення курсу.

Призначено для студентів НТУ «ХПІ» спеціальності «Психологія».

УДК 37.015.

© О.Г. Романовський,
Л.М. Грень, 2019

ПЕРЕДМОВА

У виданні розкрито загальні засади педагогіки, теорії виховання, освіти і навчання, специфіку і закономірності розвитку особистості учня, особливості освітньої системи в Україні. Значну увагу приділено питанням, які стосуються діяльності, фахового розвитку, компетентності, психологічної, комунікативної підготовки, особистісної культури вчителя. Висвітлено різноманітні аспекти школознавства, а також становлення світової та вітчизняної педагогічної науки і практики від найдавніших часів до сьогодення. самостійного творчого набуття студентами наукового економічного мислення.

Методичні вказівки містять у концентрованому виді теоретичний виклад кожної теми, що супроводжується практичними завданнями у вигляді завдань, які можуть бути орієнтиром для самостійної роботи студентів й організації ефективних семінарських та практичних занять.

Тема 1. Поняття про педагогіку як науку про виховання, навчання та освіту особистості

Педагогічна діяльність як суспільне явище. Предмет педагогіки, її завдання та основні категорії. Структура педагогічної науки. Педагогічна діяльність у системі професійної діяльності.

1. Педагогічна діяльність як суспільне явище.

У світі існує безліч професій, і всі вони відрізняються один від одного тією діяльністю, яку здійснюють. Отже, педагогічна діяльність (далі - ПД) - особливий вид суспільно корисної діяльності дорослих людей, свідомо направленої на підготовку підростаючого покоління до життя у відповідності з економічними, політичними, моральними, естетичними та іншими цілями суспільства. Педагогічна діяльність є свідоме втручання дорослих людей в об'єктивно-закономірний суспільно-історичний процес виховання дітей. Педагогічна діяльність організовує об'єктивний процес виховання, прискорює і покращує підготовку дітей до життя, тому що вона (педагогічна діяльність) озброєна: педагогічною теорією (теоретичними знаннями); педагогічним досвідом (практичним досвідом); системою спеціальних установ. Педагогічна діяльність спирається на наукову педагогічну теорію, яка займається вивченням: законів виховання; виховного впливу життєвих умов; їх вимог до людини. Тим самим наукова педагогічна теорія озброює педагогічну діяльність достовірними знаннями, допомагає їй стати глибоко усвідомленою, ефективною, здатною до вирішення виникаючих протиріч.

2. Предмет педагогіки, її завдання та основні категорії.

Педагогіка – наука, що вивчає процеси виховання, навчання і розвитку особистості. Кожна наука має свої предмет і об'єкт дослідження та є синтезом знань про явища дійсності, які вона вивчає. Разом з тим вона неодмінно перебуває в певних взаємозв'язках з іншими науками. Предмет педагогіки – особлива сфера суспільної діяльності з виховання людини, складовими частинами якої є освіта і навчання.

Педагогіка досліджує виховання як свідомий і планомірний процес підготовки людини до життя і праці, розкриває його сутність, закономірності, тенденції та перспективи, вивчає принципи і правила, які регулюють виховну діяльність. Як і кожна наука, педагогіка покликана теоретично узагальнювати факти, проникати у внутрішню природу явищ, виявляти їх причини, передбачати їх розвиток. Вона аналізує об'єктивні закономірності виховного процесу, досліджує істотні й необхідні, загальні та стійкі зв'язки, причинно-наслідкові залежності в ньому. Їх знання дає можливість правильно будувати педагогічний процес, прогнозувати результати виховання і здійснювати його відповідно до потреб суспільства. Педагогічна наука виникла і розвивалась як теорія виховання підростаючих поколінь. Зумовлено це тим, що людина, її духовні та фізичні якості формуються в дитинстві, підлітковому віці та юності. Саме у ці періоди життя розвиток особистості відбувається найбільш інтенсивно, формуються найголовніші її риси та особливості - розумові та фізичні сили, основи світогляду, переконань, моральних почуттів, риси характеру, спрямованість потреб, інтересів, уподобань тощо. Тому істотні прогалини і недоліки у вихованні, допущені в ранньому віці, ліквідувати пізніше надзвичайно важко, а іноді й неможливо. Педагогіка вивчає процеси виховання, освіти і навчання лише у властивих їй межах, розглядає у цих процесах тільки педагогічний аспект. Вона досліджує те, на яких загально педагогічних засадах, завдяки яким засобам виховної роботи потрібно будувати виховний процес, освіту і навчання людей різних вікових груп в освітніх закладах, в усіх типах установ, організацій і трудових колективів.

Основні педагогічні категорії. Педагогіка має свій понятійний апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття називають категоріями педагогіки. Категорії – найзагальніші поняття, що відображають основні, найістотніші сторони, властивості та зв'язки явищ об'єктивного світу. Найважливіші педагогічні категорії – виховання, освіта і навчання. Вони охоплюють сукупність реальних явищ, теоретичних і практичних питань, що належать до предмета педагогічної науки. Правильне їх розуміння потрібне передусім для пізнання педагогічних закономірностей. Виховання – соціальне явище, властиве тільки людям, є однією зі сфер суспільно-необхідної діяльності. Виховання – цілеспрямований та організований процес формування особистості. Основне його призначення полягає у забезпеченні життєвої наступності поколінь, що не можливе без засвоєння і розвитку новими поколіннями суспільно-трудового досвіду.

Виховання (в широкому педагогічному розумінні) – формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яке базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді. Виховання (у вузькому педагогічному значенні) – цілеспрямована виховна діяльність педагога для досягнення конкретної мети в колективі учнів. Виховання (в гранично вузькому значенні) – спеціально організований процес, що передбачає формування певних якостей особистості, процес управління її розвитком, який відбувається через взаємодію вихователя і виховуваного. Одним з елементів виховання є освіта. Освіта – процес засвоєння систематизованих знань і формування на їх основі світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, а також набуття умінь і навичок для практичного застосування загальноосвітніх і професійних знань. Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя й учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються уміння й навички. Навчання не є механічною передачею знань учителем учням. Це – їх спільна праця, в якій викладання й учіння перебувають у єдності й взаємодії. Провідна роль у цьому процесі належить учителю, який викладає учням навчальний матеріал, спонукає їх до учіння, спрямовує та організовує їх пізнавальну діяльність, навчає засобам і прийомам засвоєння знань, умінь і навичок, перевіряє, контролює та оцінює їх працю. Учні засвоюють (сприймають, осмислюють, запам'ятовують) знання, перетворюють узагальнений наукою досвід людства на особисте надбання, набувають навичок та умінь оперування знаннями, використання їх для вирішення навчальних завдань і практичної діяльності. Виховання, освіта і навчання – три найважливіші напрями педагогічної діяльності, які органічно пов'язані між собою і доповнюють один одного їх взаємозв'язок – одна з основних педагогічних закономірностей.

3. Структура педагогічної науки.

Педагогіка є системою сформованих у процесі її історичного розвитку різних галузей педагогічних знань. Ця система весь час збагачується, розвивається, поповнюється новими знаннями.

До педагогічних наук належать:

- а) загальна педагогіка, яка вивчає головні теоретичні й практичні питання виховання, навчання і освіти, загальні проблеми навчально-виховного процесу;
- б) вікова педагогіка (дошкільна, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих), що досліджує закони і закономірності виховання, навчання й освіти, організаційні форми і методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп;
- в) корекційна педагогіка, яка досліджує виховання, навчання та освіти дітей з різними вадами. Її утворюють: сурдопедагогіка - наука про навчання і

виховання дітей з вадами слуху; тифлопедагогіка - наука про навчання і виховання сліпих і слабозорих;

г) галузеві педагогіки (військова, спортивна, вищої школи, профтехосвіти) кожна з яких розкриває закономірності навчально-виховного процесу у певних сферах життєдіяльності людини.

До системи педагогічних наук належить також історія педагогіки і школи - наука, що вивчає розвиток педагогічних ідей і практику освіти в різні історичні епохи.

Наприкінці ХХ ст. намітився стрімкий розвиток соціальної педагогіки - вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах, а також соціально орієнтовану діяльність освітніх, наукових, культурних та інших закладів, установ і соціальних служб, які сприяють формуванню соціальної активності особистості у процесі розв'язання суспільних, політичних, економічних та інших проблем суспільства. Педагогіка пов'язана з багатьма науками:

філософією, соціологією, етикою, економікою, психологією тощо.

Міжпредметні зв'язки педагогіки з іншими науками дають змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

Філософські науки допомагають педагогіці визначити мету виховання, правильно враховувати дію загальних закономірностей людського буття і мислення, забезпечують оперативною інформацією про зміни в науці й суспільстві, коригуючи спрямованість виховання.

Психологія вивчає закономірності розвитку психіки людини, а педагогіка – ефективність виховних впливів, які зумовлюють зміни у її внутрішньому світі й поведінці. Кожен розділ педагогіки спирається на відповідний розділ психології.

Соціологія допомагає у пізнанні таких систем суспільства, як сім'я, школи різних типів, формальні та неформальні групи, юнацька субкультура тощо, використовуючи фактичний матеріал для раціональної організації навчання й виховання.

Анатомія і фізіологія людини є основою для розуміння її біологічної сутності – розвитку вищої нервової діяльності, першої і другої сигнальних систем, розвитку та функціонування органів чуття, опорно-рухового апарату, серцево-судинної і дихальної систем.

Економічні науки дають змогу простежити вплив закономірностей розвитку виробничих відносин, економічних процесів, навчання й виховання.

Етнологія вказує на національні особливості людей, які завжди є представниками певних етнічних груп.

Гігієна дітей і підлітків як галузь гігієни сприяє організації на наукових засадах у закладах освіти заходів щодо зміцнення здоров'я, фізичного розвитку школярів, трудової діяльності дітей та підлітків, плануванню будівництва та обладнання навчальних і дитячих закладів різних типів. Зв'язок педагогіки з медициною став передумовою формування корекційної педагогіки як

спеціальної галузі педагогічного знання, предметом якої є освіта дітей із вродженими чи набутими відхиленнями в розвитку. У взаємозв'язку з медициною вона розробляє систему засобів, що дають змогу досягти терапевтичного ефекту й полегшити процеси соціалізації, компенсувати наявні дефекти.

4. Педагогічна діяльність у системі професійної діяльності.

Педагогічна діяльність - це професійна активність учителя, в якій за допомогою різних засобів впливу на учнів реалізуються задачі навчання й виховання (А. Маркова). У загальному вигляді педагогічна діяльність – це особливий, багатогранний і багатоплановий вид діяльності, пов'язаний з навчанням і вихованням. Види педагогічної діяльності: навчальна, виховна, організаторська, пропагандистська, управлінська, консультативна й самоосвітня.

Психологічна структура педагогічної діяльності включає:

- мотиваційно-орієнтовну ланку - готовність до діяльності та постановка вчителем цілей і задач.

- виконавську ланку - вибір і застосування засобів впливу на учнів.

- контрольно-оцінну ланку - контроль та оцінка своїх власних педагогічних впливів, тобто педагогічний самоаналіз.

Зауважимо, що педагогічна діяльність насправді починається не з мети, а з аналізу вихідної педагогічної ситуації.

Педагогічною ситуацією називають сукупність умов, у яких учитель ставить педагогічні цілі й задачі, приймає та реалізує педагогічні рішення. У принципі, будь-яка ситуація стає педагогічною, якщо в ній реалізуються педагогічні цілі й задачі.

Педагогічна задача (задача в даному випадку розуміється як система, що складається з предмета задачі та моделі необхідного стану предмета) повинна:

- включати характеристику психічного розвитку до впливу й бажані зміни у психічному розвитку після впливу;

- ураховувати учня як активного співучасника процесу (у даному випадку має місце «довизначення» задачі з боку учня в залежності від його особистої мотивації, рівня домагань і т. п. або «перевизначення» - заміна задачі вчителю на свою власну).

«Довизначення» або «перевизначення» - це реальні процеси зміни, активного прийняття й переробки педагогічних задач у свідомості учня в залежності від його можливостей.

Рішення педагогічних задач включає кілька етапів: аналітичний, постановку цілей і конструктивний, на якому відбувається планування способів рішення задач.

Особливістю педагогічних задач є те, що їх рішення вимагає негайних дій, а результат буває відстрочений у часі, що ускладнює контроль. У

педагогічному процесі завжди існує ієрархія задач: глобальні, стратегічні, поетапні й тактичні.

Для реалізації педагогічної діяльності необхідні відповідні вміння.

У першу групу вмінь включають: уміння бачити в педагогічній ситуації проблему та формулювати її у вигляді педагогічної задачі; уміння бачити та вивчати педагогічну ситуацію.

Другу групу вмінь складають: уміння «чому учити» (робота зі змістом матеріалу) і «як учити» (ефективне сполучення прийомів і засобів навчання).

Третя група вмінь пов'язана з використанням психологічних знань: уміння хронометрувати процес праці й аналізувати свою діяльність.

Центральною ланкою в усій педагогічній діяльності є особистість учителя. Одним із великих фахівців у галузі вивчення психології вчительської праці й особистості вчителя є А. Маркова, на яку далі ми й будемо посилатись.

Базовою психологічною вимогою до особистості педагога є любов до дітей. Без цієї умови педагогічна діяльність як така не буде повноцінною. Діти дуже чуйні до того, як до них ставляться. Нелюбов з боку вчителя в остаточному підсумку породжує нелюбов з боку учнів, і тоді не тільки виховання, а й нормальне навчання стане неможливим (за висловлюванням Ксенофонта, «ніхто не може нічому навчитись у людини, яка не подобається»).

Наступною найбільш важливою вимогою до особистості вчителя є наявність спеціальних знань у тій сфері, в якій він навчає дітей, і знань психолого-педагогічного характеру (закономірностей вікового розвитку організму й особистості дитини, володіння різноманітними педагогічними прийомами тощо).

Професійна компетентність педагога складається з багатьох параметрів. Нижче наведена психологічна карта оцінки педагогічної діяльності вчителя (за А. Марковою), в якій автор виділяє три основних блоки:

- педагогічну діяльність;
- педагогічне спілкування;
- особистість учителя.

Необхідні характеристики, якими повинен володіти педагог:

Педагогічна ерудиція - загальний запас сучасних знань і способів, якими ці знання можна ефективно передати.

Педагогічне цілепокладання - потреба у плануванні своєї праці й уміння виробити сплав із цілей суспільства та своїх особистих цілей.

Педагогічне мислення - виявлення посеред зовнішніх, незаданих, прихованих властивостей педагогічної дійсності в ході порівняння та класифікації ситуацій причинно-наслідкових зв'язків.

Практичне педагогічне мислення - аналіз конкретних ситуацій з використанням теоретичних закономірностей і прийняття на їх основі педагогічних рішень.

Педагогічна інтуїція - швидке, одномоментне ухвалення педагогічного рішення з урахуванням передбачення подальшого розвитку ситуації без розгорнутого усвідомленого аналізу.

Педагогічна імпровізація - знаходження несподіваного педагогічного рішення.

Педагогічний такт – почуття розумної міри на основі співвіднесення задач, умов, можливостей учасників спілкування. Такт - це вибір і здійснення такого заходу педагогічного впливу, що заснований на ставленні до особистості дитини як головної цінності. Педагогічний такт - це одна з форм реалізації педагогічної етики.

Педагогічна емпатія - розуміння учня, що спирається на аналіз його особистості, емоційне співпереживання й відгук на його почуття.

Педагогічна творчість – пошук і знаходження нового в педагогічній діяльності.

У цілому ж до інтегральних характеристик особистості вчителя можна віднести: педагогічні здібності, характер і спрямованість особистості, психічні стани.

Ми вважаємо за можливе акцентувати увагу на такій характеристиці особистості вчителя, як уміння стати в рефлексивну позицію стосовно самого себе й до здійснюваної діяльності в цілому. Результатом виходу в таку позицію є здатність педагога зрозуміти, усвідомити свої справжні мотиви, труднощі, причини прояву тієї чи іншої поведінки та стосунків, що дозволяє вчасно скорегувати свою поведінкову програму з метою найбільш ефективного здійснення професійної діяльності.

Розрізняють перцептивно-рефлексивні (визначальну можливість проникнення в особистість учня й розуміння себе) та управлінські педагогічні здібності.

До більш виокремлених педагогічних здібностей відносять здатності:

- бачити й відчувати, чи розуміє учень досліджуваний матеріал, установлювати ступінь і характер такого розуміння;
- самостійно підбирати навчальний матеріал, визначати оптимальні засоби та методи навчання;
- по-різному викладати, доступно пояснювати той самий матеріал, щоб забезпечити його розуміння та засвоєння всіма учнями;
- будувати навчання з урахуванням індивідуальності учнів
- правильно будувати урок, удосконалюючи свою викладацьку майстерність;
- передати свій досвід іншим учителям і вчитись на їхньому прикладі;
- до самонавчання;
- формувати в учнів потрібну мотивацію та структуру навчальної діяльності;
- вселяти в людину впевненість, заспокоювати її, стимулювати до самовдосконалення;
- знаходити потрібний стиль спілкування;
- викликати до себе повагу з боку вихованців, користуватись неформальним визнанням з їхнього боку.

У літературі, присвяченій педагогічній діяльності, особливо виділяють таку характеристику в особистості вчителя, як педагогічна свідомість, що включає

- усвідомлення норм, правил і моделей своєї професії;
- усвідомлення цих якостей в інших людях;
- урахування оцінки себе як професіонала іншими людьми;
- самооцінку окремих сторін своєї особистості.

Величезне значення у процесі навчання й виховання має стиль взаємодії та спілкування вчителя з учнями. Тут можна виділити дві основні позиції:

«Закрита позиція» - це знеособлена, підкреслено об'єктивна манера викладання, відсутність власних суджень і думок.

«Відкрита позиція» характеризується відмовленням від власного педагогічного всевідання та непогрішності, відкриттям свого досвіду учням.

Вибір тієї чи іншої позиції багато в чому залежить від загального рівня особистої психологічної свободи вчителя. Перша позиція може використовуватись просто для маскуванню якогось «страху», наприклад, у починаючих учителів. Як правило, учителі, які мають достатній досвід роботи й високий ступінь особистісної самореалізації, прагнуть до другої позиції.

Серед необхідних комунікативних умінь учителя відзначають:

- уміння управляти своєю поведінкою;
- уміння спостерігати та переключати увагу;
- уміння соціальної перцепції («читання по обличчю»);
- емпатію - уміння не тільки бачити, а й розуміти, співпереживати;
- хороші навички мовного спілкування.

Комунікативні здібності педагога піддаються розвитку. Добрі результати в їх формуванні дають соціально-психологічний тренінг і тренінг педагогічних умінь.

Висновки про взаємодію педагога з учнями можна будувати на основі аналізу:

- результатів засвоєння знань (рівень засвоєння, перспективне й оперативне значення цього засвоєння);
- результатів засвоєних способів і прийомів розумової діяльності;
- характеристики ставлення учнів до предмета;
- відносин між учнями й між учнями та педагогом;
- загальної оцінки уроку з погляду навчання, розвитку й виховання учнів.

У цілому в діяльності педагога виділяють такі основні функції:

Інформаційну – точність, логічність подачі інформації, уміння виділяти головне, доступність інформації й опора на наявний досвід, зв'язок інформації із практикою й уміння прогнозувати засвоєння матеріалу учнями.

Перцептивну – уміння сприймати психічний стан учнів і «бачити» особистість учня.

Комунікативну – включає стиль спілкування, педагогічний такт, характеристики мови, експресивні якості, контакт із класом.

Організаторську – організація учителем власної діяльності та пізнавальної діяльності учнів.

Розвивальну – робота з формування й розвитку прийомів і способів розумової діяльності учнів, їхньої особистості та колективу.

Контролюючу – різні способи контролю засвоєння інформації, об'єктивність оцінок, навчання самоконтролю.

Реалізація на практиці всіх цих функцій одночасно – досить складна задача. Саме тому за рівнем психічної напруженості праця шкільного вчителя й займає друге місце після роботи авіадиспетчера.

Таким чином, для ефективної професійної діяльності в галузі навчання й виховання необхідні: по-перше, добра підготовка, по-друге, постійне самовдосконалення.

Проблема підготовки педагогічних кадрів

Особливе місце в підготовці педагога займають психологічні знання й уміння. У даний час у галузі психологічної підготовки вчителів і педагогів вищої школи існує ряд проблем:

1. Потреба вчителя у психологічних знаннях може бути великою, але вона не підкріплюється сформованою практикою роботи, тому масив уже готових наукових рекомендацій залишається незатребуваним.

2. Дотепер не розроблена цілісна концепція, що лягла б в основу показників ефективності праці вчителя, викладача. Психологічні дослідження в цьому напрямі роздроблені: одні вивчають діяльність, інші - спілкування, треті – здатності й т. д.

3. Вивчення психології не спрощує роботу педагога, але піднімає її на більш високий рівень і підвищує впевненість учителя в собі, своїх знаннях і здібностях, оскільки розуміння внутрішніх причин поведінки учнів змінює сам тип мислення вчителя.

Дотепер у деяких педагогічних ВНЗ при вивченні циклу психологічних дисциплін переходять із традиційних лекційних занять на тренінги з метою більш глибокого оволодіння майбутніх учителів необхідними вміннями й навичками для навчально-виховавчої роботи з учнями різного віку.

На закінчення хотілося б торкнутись індивідуально стилю діяльності педагога. Обдарована, творча людина - це завжди індивідуальність. А індивідуальність педагога, у свою чергу, сприяє вихованню творчої особистості, чи то дитина чи дорослий. Чим більше серед учителів різноманітних і цікавих особистостей, тим більша ймовірність того, що вони навчать і виховують людей, які володітимуть безліччю різних і корисних індивідуальних якостей.

Індивідуальний стиль педагога виявляється в темпераменті (часі та швидкості реакції, індивідуальному темпі, емоційному відгуку); характері реакції на ті чи інші педагогічні ситуації; виборі методів навчання й засобів виховання; стилі педагогічного спілкування; реагуванні на дії й учинки дітей; манері поведінки; застосуванні засобів психолого-педагогічного впливу на дітей і дорослих.

Індивідуальний стиль діяльності - це насамперед урахування своїх індивідуальних особливостей при виборі тих чи інших засобів і прийомів педагогічної діяльності. Тому при поширенні передового педагогічного досвіду завжди виникає питання про можливість його адаптації до особистості іншого вчителя. Тут головним моментом є творче, індивідуальне опрацювання цього досвіду.

Тема 2. Сутність, зміст процесу виховання

Процес виховання, його структура і рушійні сили. Мета і завдання виховання. Основні закономірності і принципи виховання. Основні напрями виховання. Особливості методів, прийомів і засобів виховання. Методи стимулювання діяльності і поведінки

1. Процес виховання, його структура і рушійні сили.

Природа не творить людини як цілісної особистості, вона лише закладає основи і створює передумови для її формування. Людина – багаторівнева система, особливості якої виявляються у діалектичній взаємодії біологічних і соціальних факторів. Вступаючи в життя через соціальну і трудову діяльність, вона вливається у світ соціального досвіду, який є багатовіковим надбанням людства і стає основною школою становлення її як особистості. Процес діалектичної взаємодії біологічного і соціального, які впливають на формування особистості, вимагає науково обґрунтованої системи виховних впливів.

Виховання – соціально і педагогічно організований процес формування людини як особистості.

Суспільство як соціальне об'єднання людей може функціонувати і розвиватися лише за цілеспрямованої, систематичної та організованої роботи з виховання кожної особистості. Зупинення цього процесу – катастрофа для суспільства, внаслідок якої людина не змогла б піднятися до рівня особистості. Ще Я.-А. Коменський зауважував, що зневага до виховання є кроком до загибелі людей, сімей, держав і всього світу. Тому виховання з погляду суспільного розвитку є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти. Завдяки йому людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку.

Виховання дітей шкільного віку здійснюють у процесі навчання і виховної роботи у школі та за її межами. Воно є цілісним процесом, у якому органічно поєднані змістова (сукупність виховних цілей) і процесуальна (самокерований процес педагогічної взаємодії вчителя й учня, що передбачає організацію і функціонування системи виховної діяльності та самовиховання учнів) сторони.

Цей процес є двостороннім (обов'язкова взаємодія вихователя і вихованця), цілеспрямованим (наявність конкретної мети), багатограним за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього

світу дитини, різноманітним за формами, методами і прийомами, неперервним (у вихованні канікул бути не може), тривалим у часі (людина виховується все життя). Ефективність його залежить від рівня сформованості мотиваційної бази.

Мотиви виховання – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Внутрішні спонукальні чинники певних дій і вчинків людини, зумовлюються передусім анатомо-фізіологічними і соціально-психологічними потребами. Американський психолог Абрахам Маслоу (1908-1970) визначив ієрархічну багатоступеневу піраміду потреб людини, усі компоненти якої перебувають у діалектичному взаємозв'язку. У цілому вони ніби програмують виховний процес. Якщо якась ланка випадає, порушується цілісність структури, а отже й програма виховного процесу.

У процесі виховання педагог має постійно дбати про формування у дітей певних мотивів самовиховання через актуалізацію необхідних потреб. Поступово в процесі засвоєння знань, набуття соціального досвіду кожна особистість самостійно починає усвідомлювати потреби, які стимулюють внутрішні спонукальні сили – мотиви, програмує процес самовиховання.

Структура процесу виховання передбачає:

1. Оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки. Це перший етап входження в систему виховного впливу, на якому діють норми, правила, особливості життєвої поведінки. Людина (дитина) стає членом певної соціальної системи (сім'ї, колективу), де вже діють певні правила, норми, яких їй доведеться дотримуватись.

2. Формування почуттів (стійких емоційних відношень людини до явищ дійсності). Вони сприяють трансформації певних дій особистості із сфери розумового сприймання у сферу емоційних переживань, що робить їх стійкими, та активізації психічних процесів людини;

3. Формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного (або неістинного). Переконання, що ґрунтуються на істинних знаннях, будуть, з одного боку, своєрідним мотивом діяльності, а з другого – «стрижнем» поведінки особистості. Тому виховання дітей і є формуванням у них психологічного «стрижня», без якого особистість буде безвольною, позбавленою власного «Я».

4. Формування умінь і звичок поведінки. Формування умінь (засвоєного способу виконання дій, оснований на сукупності набутих знань і навичок) і звичок (схильності людини до відносно усталених способів дій) потребує поступовості й систематичності вправлення, посиленості та доцільності поставлених вимог, їх відповідності рівню розвитку учнів. Воно пов'язане з активною діяльністю особистості у сфері реальних життєвих ситуацій.

Виховання є складним, багатограним процесом, у якому тісно переплетені внутрішні (стосуються особи вихованця) та зовнішні (стосуються виховного середовища) суперечності.

Внутрішні суперечності процесу виховання:

- між необмеженими можливостями розвитку людини й обмежувачими умовами соціального життя. Передбачає створення оптимальних умов (побутових, психологічних, організацію навчально-виховного процесу) для розвитку, життєдіяльності дитини;

- між зростаючими соціально значущими завданнями, які потрібно вирішувати вихованцю, і можливостями, що обмежують його дії, спрямовані на їх вирішення. Це означає, що розвиток особистості може призупинитися, якщо не ставити перед вихованцем нових, ускладнених, завдань;

- між зовнішніми впливами і завданнями виховання. Виховний процес потрібно будувати так, щоб його зміст і форми реалізації не викликали спротиву у вихованця.

Зовнішні суперечності:

- невідповідність між виховними впливами школи і сім'ї. Інколи батьки не дотримуються вимог, які висуває до їхніх дітей школа, внаслідок чого порушується єдність вимог, що негативно позначається на вихованні учнів;

- зіткнення організованого виховного впливу школи зі стихійним впливом на дітей оточення. Негативні чинники: вуличні підліткові групи, теле-, відеопродукція та ін. Усунути цю суперечність можна, формуючи в учнів внутрішню стійкість й уміння протистояти негативним впливам;

- між окремими впливами вчителів, які працюють в одному й тому ж класі. Вони не завжди дотримуються принципу єдності вимог, внаслідок чого в учнів формується ситуативна поведінка, пристосовництво, безпринципність;

- між набутим негативним досвідом поведінки і новими умовами життя та діяльності. Передбачає існування сформованого стереотипу негативної поведінки, який характеризується наявністю стабільних негативних взаємозв'язків. На їх подолання спрямована виховна робота.

Зовнішні суперечності є тимчасовими, але вони можуть знижувати ефективність виховного процесу. Тому вчителі повинні зосередити увагу на їх виявленні, усуненні, профілактиці.

На процес виховання впливають (безпосередньо або опосередковано) об'єктивні (особливості суспільного устрою, політичного режиму, соціально-економічного розвитку, національна самобутність, природне середовище) та суб'єктивні (соціально-педагогічна діяльність сім'ї, громадських організацій, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації, закладів культури і мистецтва) чинники.

Структурними елементами процесу виховання є мета, завдання, закономірності, принципи, методи, засоби, результати виховання та їх коригування.

2. Мета і завдання виховання.

Виховання – процес формування, розвитку особистості, який включає у себе як цілеспрямований вплив ззовні, так і самовиховання.

Мета виховання – розвиток, актуалізація духовності особистості, її соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей на основі

самотворчості (самопізнання, самовизначення, самовиховання, самовдосконалення, самоактуалізації) особистості.

Основні завдання виховання:

- розвиток, актуалізація духовності особистості як сутності, смислу людського буття;

- створення умов для самотворчості, самореалізації, самоактуалізації особистості, розвитку її духовності, індивіду-альних здібностей і талантів, соціальної, професійної, комуні-кативної та інших компетентностей;

- формування потреби внутрішньої і зовнішньої свободи особистості як визначальної умови її самотворчості, духовного розвитку та самореалізації особистості загалом;

- розвиток критичності особистості як здатності критично ставитися до авторитетів, ідей, поглядів; уміння порівнювати, аналізувати, оцінювати відповідні ідеї, погляди і на основі цього виробляти власну точку зору, власну позицію;

- здатність на основі свободи, самотворчості, критичності, комунікативної компетентності формувати, відстоювати і реалізовувати власні ідеї, цінності; розвиток високої самооцінки, почуття власної гідності, подолання почуття страху у відстоюванні ідей, цінностей;

- розвиток психологічної культури особистості як важливої умови самореалізації особистості, формування соціальної, професійної, комунікативної та інших компетентностей, розвиток духовності особистості;

- виховання вольових аспектів особистості як визначального фактора актуалізації і об'єктивації духовності, процесу набуття і реалізації відповідних компетентностей, самореалізації особистості загалом;

- формування світоглядної позиції особистості, виховання потреби в пізнанні та необхідності пошуку і визначення смислових, ціннісних аспектів людського буття;

- розвиток моральної культури особистості, внутрішньої потреби усвідомлення і актуалізації моральних ідей добра, істини, справедливості, честі, гідності, поваги, відповідальності тощо;

- розвиток високої художньо-естетичної культури особистості;

- формування національної свідомості, любові до свого народу, рідної землі, готовності її захищати;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури й історії рідного народу;

- формування високої мовленнєвої культури;

- формування екологічної культури і гармонії відносин людини з природою;

- забезпечення фізичного розвитку молодого покоління, охорона і зміцнення його здоров'я;

- розвиток соціальної компетентності, яка спрямована на самореалізацію людини в різних соціальних групах та у відповідних соціальних умовах (ринкові відносини, конфліктні ситуації тощо);

- розвиток професійної компетентності, процес якої розгортається від виховання потреби та уміння оволодіти знаннями на різних етапах пізнавальної діяльності дитини (садочок, школа, вища школа та ін.) до набуття професійних знань і реалізації себе у відповідній сфері професійної діяльності;

- розвиток комунікативної компетентності як формування умінь комунікації у міжособистісних відносинах та відповідних соціальних групах як важливого чинника самореалізації.

Процес виховання – це взаємодія цілеспрямованого зовнішнього педагогічного впливу і самовиховання особистості.

Процес виховання має свої особливості. Він завжди носить цілеспрямований характер; є багатофакторним (впливають родина, середовище, громадськість, виховні установи); тривалим і безперервним, комплексним. Для виховного процесу характерна віддаленість результатів від моменту безпосереднього виховного впливу, а також неоднаковість результатів виховання, що пов'язано з індивідуальними відмінностями вихованців.

Виховання здійснюється двома універсальними шляхами: засобом духовного впливу і включенням людини в різні види діяльності, що дає їй можливість засвоїти соціальний досвід, спрямований на формування гуманістичних міжособистісних і суспільних відносин у реально існуючих або спеціально створених умовах.

3. Основні закономірності і принципи виховання

Принципи виховання – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховного впливу.

Суспільна спрямованість виховання – виховна діяльність має спонукати вихованців до участі в житті суспільства вже під час навчання. Важливими аспектами цього принципу є необхідність формування у вихованців національної свідомості, любові до свого народу, його традицій, історії, культури.

Зв'язок виховання з життям – виховання повинно мати зв'язок з можливими умовами і вимогами подальшого життя людини, що буде сприяти її адаптації, самореалізації у відповідних життєвих умовах. Складовими такого виховання є розвиток духовності особистості, соціальної, психологічної, комунікативної, професійної компетентностей.

Виховання у праці – передбачає усвідомлення вихованцями того, що праця – єдине джерело задоволення матеріальних і духовних потреб людини, фактор всебічного розвитку, самоактуалізації особистості.

Опора на позитивне у вихованні – виховання передбачає опору вихователя на хороше в людині, його довіру до здорових намірів і прагнень вихованця. Зосередження тільки на негативних рисах характеру і поведінки дитини заважає формуванню позитивних рис особистості, адже лише дорікання вихованцю за недоліки, бачення в ньому тільки негативного створює у нього

однобоке уявлення про себе, про свої людські якості, впливає на людську гідність.

Гуманізація виховання – передбачає створення умов для розвитку кращих якостей людини, сприяє вихованню гуманної особистості. Важливими аспектами гуманізації виховання є гуманізація взаємин між вихователем і вихованцем, повага до особистості вихованця, розуміння його запитів, інтересів, довіра до нього.

Особистісно орієнтований підхід у вихованні – передбачає ставлення вихователя до вихованця як до особистості, допомогу вихованцеві у самоусвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, самореалізації і самоствердженні. Важливим аспектом особистісно орієнтованого виховання є реалізація принципів педагогіки співробітництва.

Виховання через самовиховання – спрямованість виховного процесу, результатом якого повинно бути усвідомлення вихованцем необхідності самовиховання як головного фактора розвитку, реалізації особистості, а також систематичної і цілеспрямованої діяльності людини, орієнтованої на формування і розвиток позитивних якостей, на її самореалізацію, самоактуалізацію.

Єдність та цілісність виховного процесу – досягнення виховної мети є наслідком єдності педагогічних вимог закладу освіти, сім'ї, громадськості, направлених на оптимальне поєднання всіх принципів виховання з огляду на умови, в яких відбувається виховний процес. Важливо також забезпечити гармонічну взаємодію загальнолюдських і національних (народність, природовідповідність, культуровідповідність) принципів виховання.

Важливим фактором розвитку і формування особистості є самовиховання.

Самовиховання – свідома, цілеспрямована та самостійна діяльність особистості, що виникає в результаті її взаємодії з середовищем і впливає на її розвиток та вдосконалення.

Активізація самовиховання прискорює процеси переходу зовнішніх вимог до особистості у внутрішні регулятори її поведінки та діяльності. Специфічною особливістю цього фактора є те, що самовиховання – це свідома діяльність людини, спрямована на вдосконалення самої себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних. У зв'язку з цим самовиховання виступає як найкраща форма виявлення індивідуальних особливостей людини, шлях розвитку її індивідуальності.

Самовиховання поєднане з вихованням. Воно не тільки залежить від нього, не тільки є його продуктом, але й само впливає на цей процес. Успіхи виховання значною мірою залежать від організації самовиховання. Тому справедливо було б сказати: тільки те виховання добре, яке переходить у самовиховання.

Самовиховання має величезні потенційні можливості у розвитку та формуванні особистості, оскільки є проявом її внутрішньої активності. Підтвердженням цьому є життя видатних людей. Самовиховання допомагає

повніше розкрити і реалізувати резерви людського організму, які досить важко зразу пізнати. Все це дає підстави розглядати самовиховання як важливий фактор розвитку і формування особистості.

4. Основні напрями виховання.

Національно-патріотичне виховання. Формування патріотичних почуттів; формування рис громадянина України; вивчення бойових традицій та героїчних сторінок історії українського народу; формування національної свідомості і людської гідності, любові до рідної землі, родини, готовності до захисту Батьківщини; дотримання мовної культури.

Громадянсько-правове виховання. Основні завдання: Прищеплення поваги до Конституції України, її державних символів, знання та дотримання законів; виховання і підготовка студентів до життя і діяльності в правовій, демократичній державі.

Морально-етичне виховання. Основні завдання: Оволодіння нормами і правилами моральної поведінки, формування почуттів та переконань, вироблення умінь і навичок моральної поведінки, адекватної поведінки у процесі суспільних відносин.

Художньо-естетичне виховання. Виховання у молоді естетичних поглядів, смаків, які ґрунтуються на народній естетиці та найкращих надбаннях цивілізації. Вироблення умінь власноруч примножувати культурно — мистецьке надбання народу, відчувати і відтворювати прекрасне в повсякденному житті; формування попиту в отриманні знань про традиційні українські свята, звичаї, фольклор.

Інтелектуально-духовне виховання. Основні завдання: Розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення, виховання потреби самостійно здобувати знання та готовність до застосувань знань, умінь.

Трудове, професійне виховання. Формування творчої, працелюбної особистості, вмiлого господаря, що володіє відповідними навичками та вміннями, професійною майстерністю. Вміння самостійно на основі сучасних знань про ринкову економіку застосовувати власні здібності в системі виробництва, науки, освіти. Прищеплення любові до обраної професії.

Екологічне виховання. Виховання екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, почуття відповідальності за неї як за національне багатство, основи життя на землі. Виховання свідомого виконання норм поведінки в природі, готовності до природоохоронної діяльності. Розробка технічних рішень, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів і виключення забруднення навколишнього середовища.

Фізичне виховання та утвердження здорового способу життя.

Утвердження здорового способу життя як невід'ємного елементу загальної культури особистості. Формування її фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонії тіла і духу. Забезпечення повноцінного розвитку молоді, охорони і зміцнення її фізичного, психічного та духовного здоров'я.

Тема 3. Сутність, зміст та структура навчання

Сутність та особливості процесу навчання. Дидактика як теорія та практика навчання. Цілі й закономірності навчання. Принципи та правила навчання. Зміст навчального процесу. Методична система навчання. Види та форми навчання. Самонавчання.

1. Сутність та особливості процесу навчання.

Процес навчання передбачає тісну взаємодію учителя й учня. Основними функціями навчання є освітня, виховна і розвиваюча. Освітня функція навчання сприяє перетворенню знань у надбання особистості, яка навчається, виробленню умінь і навичок використання знань на практиці. Виховна функція виявляється у формуванні світогляду, високих моральних якостей, естетичних смаків, трудових умінь. Розвиваюча функція спрямована на формування творчої особистості.

Основні компоненти процесу навчання:

1. Мета навчання. Визначається умовами розвитку суспільства та набутим досвідом у формуванні підростаючої особистості. Життєва і соціальна компетентність учнів, громадянське виховання є стратегічною метою 12-річної школи, що передбачає розвиток і саморозвиток учнів на основі повноцінного використання внутрішнього потенціалу особистості.

2. Завдання навчання. Випливають із мети навчання і дають змогу здобувати знання, набувати вміння і навички згідно з навчальними планами та програмами.

3. Зміст освіти (навчання). Стрижнем його є чітко окреслена система знань, умінь та навичок, якими повинен оволодіти учень протягом навчання у школі.

4. Методи навчання. Основні способи навчальної роботи вчителя та учнів, за допомогою яких здобувають певні знання, вміння і навички.

5. Засоби навчання. Підручники, посібники, комп'ютери, навчаючі контролюючі машини, спортивні знаряддя, за допомогою яких учні здобувають знання та удосконалюють навички.

6. Форми організації навчання. Сприяють свідомому засвоєнню навчального матеріалу, оволодінню відповідними вміннями та навичками. Основною формою навчання у школі є урок, додаткові форми – факультативні заняття, гурткова, секційна робота, різноманітні конкурси, олімпіади, спортивні змагання тощо.

Структура процесу навчання. Процес навчання складається з цільового, стимулюючо-мотиваційного, змістового, операційно-дійового, емоційно-вольового, контрольного-регулюючого, оціночно-результативного компонентів.

Цільовий компонент. Забезпечує усвідомлення педагогами і передачу учням мети викладання кожного предмета, його конкретних розділів і тем. Це усвідомлення залежить від попереднього матеріалу, рівня освіченості та вихованості учнів, а головне – від цілеспрямованості вчителя, вміння поставити і роз'яснити учням цілі та завдання.

Стимулюючо-мотиваційний компонент. Повноцінний стимул можливий за усвідомлення реальної значущості знань. Тому роз'яснення мети, поглиблення мотивації є передумовою позитивного ставлення учнів до навчального предмета. Учитель зобов'язаний викликати в учнів внутрішню потребу в засвоєнні знань. Це досягається за допомогою чіткого й достатнього формулювання учням пізнавального завдання (найчастіше у формі проблемної ситуації), адже одна й та сама за характером і результатами навчальна діяльність учнів може мати різні мотиви. Тому важливо, щоб учитель свідомо управляв мотиваційною стороною навчальної діяльності учнів, їх інтересами і потребами, формував позитивне ставлення до навчання.

Змістовий компонент. При підготовці до заняття вчителю необхідно ретельно обміркувати, яким повинен бути зміст навчального матеріалу, конкретизувати обсяг теоретичних положень, визначити уміння та навички, які необхідно сформувати у процесі вивчення нового матеріалу.

Операційно-дійовий (методичний) компонент. Охоплює всі методи та їх складові – прийоми, якими оперує кожен учитель у процесі своєї діяльності, форми організації навчання. Організуючи навчально-пізнавальну діяльність, слід зважати на те, що, хоча учні засвоюють навчальний матеріал під керівництвом учителя, цей процес є індивідуальним для кожного учня. Загалом, він передбачає таку послідовність інтелектуальних операцій: сприймання; осмислення; узагальнення; систематизація; закріплення; застосування на практиці.

Емоційно-вольовий компонент. Виявляється через напруження волі учня у процесі пізнавальної діяльності. Воля, емоційні процеси інтенсифікують пізнавальну діяльність школярів. Важливими є позитивні емоції, які створюють атмосферу співробітництва, поліпшують умови самостійної навчальної роботи, викликають бажання вчитись.

Контрольно-регулюючий компонент. Містить методи контролю, самоконтролю і взаємоконтролю, якими користується вчитель паралельно з викладанням нового матеріалу.

Функція контролю здійснюється на всіх етапах навчального процесу. Вона є безперервною і не повинна обмежуватись лише констатацією досягнутого. Йдеться про зворотний зв'язок у навчанні, що передбачає; своєчасне реагування вчителя на допущені учнем (учнями) помилки; певну систему їх виправлення (учень одержує підказку, йому негайно повідомляють правильну відповідь або учень самостійно шукає помилку та способи для її виправлення).

Оціночно-результативний компонент. Передбачає оцінювання якості знань учнів, яке здійснюють як педагоги, так і вони самі. Воно є ефективним чинником, коли результати оцінювання є об'єктивними, послідовними, узгоджуються між собою.

2. Дидактика як теорія та практика навчання.

Сучасна дидактична система складається з елементів традиційної дидактики і включає в себе елементи, що представляють її розвиток. Серед елементів традиційної дидактики ми знаходимо внесок дидактик Коменського, Гербарта, Дьюї, Бруннера та ін. Дидактика сучасного педагога включає елементи систем вітчизняних педагогів, засновників концепції базової освіти.

Дидактика – теорія навчання. Поняття було введено вченим Вольфгангом Ратке в XVI столітті. Зміст і сенс цьому поняттю дав Ян Амос Коменський (1592-1670 рр.).

Категорії дидактики

У підставі дидактики знаходяться категорії дидактики. Категорія - це основне поняття конкретної науки.

Основні поняття дидактики можна представити у вигляді декількох блоків понять:

1. Викладання, вчення, навчання, освіта.
2. Мета, зміст, засоби.
3. Види, форми, методи.

Всі категорії дидактики - це категорії педагогіки. Дидактика ж, і все її категорії є категоріями педагогіки.

Організація, система, технології.

Викладання - це цілеспрямована діяльність педагога, що має певний порядок, послідовність, спрямовані на досягнення педагогічної мети. Ця діяльність включає в себе виховний аспект, інформаційну частину, роботу з учнем по усвідомлення матеріалу і практичну частину.

Вчення - це процес (сопроцес) пізнання. Цей процес включає в себе усвідомлення і осмислення в процесі пізнання, вправи і практичний досвід. У процесі навчання біля учня змінюються колишні і виникають нові форми поведінки.

Навчання – це упорядкований взаємодія педагога і вихованця.

Знання – це сукупність ідей, в яких висловлено теоретичне оволодіння предметом.

Уміння – це здатність використовувати знання на практиці і оволодіння способами використання знань.

Навички – це вміння, доведені до автоматизму.

Зміст – це система наукових знань, практичних умінь і навичок, а також способів мислення і способів діяльності з оволодіння знаннями, вміннями та навичками.

Організація - це впорядкування процесу навчання, надання йому форми.

Форма – це зовнішній вигляд, оболонка.

Засоби – це те, що розташовується між педагогом і учнем (класна кімната, підручник, техніка, голос викладача і т.д.).

3. Цілі й закономірності навчання.

Закономірності, що діють у навчальному процесі, поділяють на загальні і конкретні. Загальними є закономірності, які охоплюють своєю дією всю систему (нагадаємо, що системою є процес навчання); конкретними – закономірності, дія яких поширюється на окремий аспект системи: дидактичний, який узагальнює дидактичні (змістовно-процесуальні) характеристики процесу (ціль, зміст, методи, форми, засоби, способи навчання); гносеологічний – аспект пізнання учнями під керівництвом учителя об'єктивної дійсності, фактів, законів природи й суспільства, самих себе; психологічний, що належить до внутрішньої психічної (пізнавальної) діяльності учнів у процесі навчання; управлінський – аспект управління засвоєнням інформації; соціологічний, що охоплює конкретні взаємодії учителів і учнів, соціальну спрямованість процесу навчання; організаційний, що відображає організацію навчальної і викладацької праці, їх матеріально-технічне оснащення, стимулювання, продуктивність тощо. Загальні закономірності процесу навчання поширюються, головним чином, на основні компоненти процесу навчання (цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та ін.), які своєю взаємодією сприяють результативності навчання.

Загальними закономірностями є:

1. Закономірність цілей навчання. Цілі навчання залежать від: а) рівня і темпів розвитку суспільства; б) потреб і можливостей суспільства; в) рівня розвитку і можливостей педагогічної науки та практики.

2. Закономірність мотивації навчання. Результативність навчання зумовлюється: а) внутрішніми мотивами (стимулами) навчання; б) зовнішніми (суспільними, економічними, педагогічними) умовами і стимуляторами.

3. Закономірність змісту навчання. Зміст навчання (освіти) залежить від: а) суспільних потреб, мети освіти, цілей, завдань навчання; б) вікових можливостей учнів; в) рівня розвитку теорії і практики навчання; г) матеріально - технічних і економічних можливостей навчальних закладів.

4. Закономірність методів навчання. Ефективність дидактичних методів залежить від: а) знань і навичок використання методів; б) завдань навчання; в) змісту навчання; г) віку учнів; д) навчальних можливостей учнів; е) матеріально-технічного забезпечення; ж) організації навчального процесу.

5. Закономірність управління навчанням. Продуктивність навчання спричиняється: а) інтенсивністю зворотних зв'язків у процесі навчання; б) обґрунтованістю регулюючих впливів.

6. Закономірність результату навчання. Кінцевий результат процесу навчання залежить від: а) результатів попередніх етапів навчання; б) характеру й обсягу матеріалу, що вивчається; в) організаційно-педагогічного впливу педагогів; г) здатності учнів до навчання; д) часу навчання.

Конкретні закономірності навчання. Сучасній науці відома значна кількість конкретних закономірностей. Наведемо лише деякі з них, не коментуючи. Дидактичні (змістовно-процесуальні) закономірності:

1. Результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні усвідомленню цілей навчання учнем.

2. Результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні значимості для учнів змісту, який засвоюється.

3. Результати навчання залежать від способу включення учнів у навчальну діяльність (Л.В. Занков).

4. Продуктивність засвоєння обсягу знань, умінь (у відомих межах) зворотно пропорційна кількості матеріалу, що вивчається, чи обсягу дій, що вимагаються.

5. Продуктивність засвоєння обсягу знань, умінь (у відомих межах) зворотно пропорційна трудності й складності виучуваного матеріалу, формуючих дій.

6. Результати навчання залежать від методів, які застосовуються.

7. Результати навчання залежать від засобів, які застосовуються.

Навчання шляхом «діяння» в 6-7 разів продуктивніше, аніж шляхом «слухання».

Гносеологічні закономірності:

1. Продуктивність засвоєння знань, умінь прямо пропорційна потребі вчитися.

2. Результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні вмінню учнів вчитися.

3. Продуктивність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна обсягу навчальної (пізнавальної) діяльності учнів.

4. Продуктивність засвоєння знань, умінь (у відомих межах) прямо пропорційна обсягу практичного застосування знань, умінь.

5. Розумовий розвиток учнів прямо пропорційний засвоєнню обсягу взаємопов'язаних знань, умінь, досвіду творчої діяльності (І.Я. Лернер).

6. Продуктивність засвоєння залежить від рівня проблемності навчання, інтенсивності включення учнів у розв'язання посильних і значущих для них навчальних проблем.

Психологічні закономірності:

1. Продуктивність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна інтересу учнів до навчальної діяльності.

2. Продуктивність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна навчальним можливостям учнів.

3. Продуктивність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна рівню пізнавальної активності учнів.

4. Результати засвоєння конкретного навчального матеріалу залежать від здібностей учнів до оволодіння конкретними знаннями, уміннями, від індивідуальних нахилів школярів.

5. Продуктивність навчання спричиняється рівнем, силою, інтенсивністю і особливостями мислення учнів.

6. Продуктивність навчання (у відомих межах) залежить від рівня розвитку пам'яті.

7. Продуктивність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна працездатності учнів.

8. Закон Йоста. З двох асоціацій однакової сили, одна з яких старша, при наступному повторенні краще буде активізуватися саме вона.

9. Закон Йоста. За інших рівних умов для досягнення критерію засвоєння потрібно менше спроб при заучуванні матеріалу методом розподільного навчання, ніж методом концентрованого навчання.

10. Продуктивність діяльності зумовлюється рівнем сформованості навичок і вмінь.

11. Кількість повторень значно впливає на продуктивність навчання (фон Кубе).

12. Процент збереження завченого навчального матеріалу зворотно пропорційний його обсягу (Г. Еббінгауз).

Управлінські закономірності:

1. Ефективність навчання (у відомих межах) прямо пропорційна частоті й обсягу зворотного зв'язку.

2. Якість навчання прямо пропорційна якості управління навчальним процесом.

3. Ефективність управління прямо пропорційна кількості та якості управлінської інформації, стану і можливостям учнів, що сприймають і переробляють управлінські впливи.

Соціологічні закономірності:

1. Розвиток індивіда обумовлений розвитком усіх інших індивідів, з якими він перебуває в прямому або непрямому спілкуванні.

2. Продуктивність навчання залежить від обсягу й інтенсивності пізнавальних контактів.

3. Ефективність навчання зумовлюється рівнем «інтелектуальності середовища», інтенсивності взаємонавчання.

4. Престиж учня в класі залежить від: 1) позиції, яку він займає; б) ролі, яку він виконує; в) академічних успіхів і досягнень; г) індивідуальних якостей.

5. Ефективність навчання спричиняється якістю спілкування вчителя з учнями.

6. Дидактогенія (грубе ставлення учителя до учнів) веде до зниження ефективності навчання класу в цілому й кожного учня зокрема.

Організаційні закономірності:

1. Ефективність навчання залежить від організації. Лише та організація навчання є хорошою, яка розвиває в учнів потребу вчитися, формує пізнавальні інтереси, приносить задоволення, стимулює пізнавальну активність.

2. Результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні ставленню учнів до навчальної праці, своїх навчальних обов'язків.

3. Результати навчання (у відомих межах) прямо пропорційні працездатності учнів.

4. Результати навчання залежать від працездатності учителя.

5. Розумова втома веде до гальмування органів чуття: чотири години навчальних занять знижують поріг чуттєвості аналізаторів більш ніж в 2 рази (Вагер, Блажек).

6. Розумова працездатність дітей залежить від стану здоров'я, режиму розумової діяльності, статі, віку, пори року, дня тижня, часу доби (М.В.Антропова та ін.).

7. Активність розумової діяльності учнів залежить від розкладу навчальних занять, місця в ньому уроків фізичної культури і праці (М.В. Антропова та ін.).

8. Продуктивність навчання зумовлюється рівнем організації педагогічної праці.

4. Принципи та правила навчання.

Принцип (від латинського *principium* – основа, першооснова) – керівна ідея, основне правило, основна вимога до діяльності, яка витікає із встановлених наукою закономірностей.

Принципи навчання – система вихідних, основних вимог до навчання, виконання яких забезпечує ефективне вирішення завдань учіння і розвитку особистості. Принципи визначають зміст, організаційні форми і методи навчального процесу відповідно до загальних цілей і закономірностей. Основне в принципах – це вимоги до організації пізнавальної діяльності учнів. Результативне навчання є наслідком творчої реалізації вчителем вимог, які органічно витікають із самої сутності дидактичних принципів.

Загальна кількість принципів в дидактичній теорії чітко не визначена. Розвиток науки пов'язаний з постійним проникненням у більш складні зв'язки і відношення між активними компонентами процесу навчання, тому є різні підходи до класифікації і послідовності принципів навчання.

Учителі, керівники шкіл, окрім загальних уявлень про сутність принципів навчання і шляхи їх реалізації, не озброєні в достатній ступені системою вимог, які закономірно витікають з кожного принципу, не розуміють його системотвірної ролі. Тільки цим можна пояснити те, що принципи навчання не завжди актуалізуються вчителями під час підготовки уроку, не часто стають об'єктом вивчення і контролю. Аналіз результатів практики свідчить, що вчителі-початківці не вміють вичленити залежність між метою, типом уроку і функціональним проявом конкретних методів навчання (урок засвоєння нових знань передбачає реалізацію насамперед принципів науковості, доступності, систематичності і послідовності; уроки формування вмінь застосовувати знання на практиці передбачають аналіз принципів міцності, активності, свідомості, зв'язку навчання з життям тощо).

Всі принципи навчання тісно взаємозв'язані, взаємопроникають і взаємоконтролюють один одного, і чим більше їх реалізовано під час уроку, тим вища його результативність та ефективність. Як зазначає професор В. Бондар, одні принципи чітко проявляють свою дію, інші – є загальним дидактичним фоном, а деякі неможливо реалізувати в конкретній навчальній ситуації.

Запропонована послідовність дидактичних принципів відповідає логіці діяльності вчителя: від постановки цілей і завдань навчання до здійснення контролю за його результатами.

Принцип цілеспрямованості навчання. Застосування цього принципу вимагає від учителя знання основної мети освіти, завдань навчання в сучасній школі, уміння в конкретній ситуації ставити оптимальні завдання навчання, розвитку і виховання, враховуючи реальні навчальні можливості учнів даного класу.

Як зазначено в програмних документах основними освітніми завданнями є: оволодіння учнями системою наукових знань, практичних умінь і навичок, специфічних для кожного навчального предмета; розвиток розумових здібностей і пам'яті, волі, емоцій особистості, її потреб, інтересів, здібностей; формування наукового світогляду, моральної, трудової, естетичної, екологічної, фізичної та ін. культури.

Плануючи урок, зміст, методи і форми навчання, учитель повинен забезпечити усвідомлення учнями всього комплексу завдань кожного уроку. Ці завдання повинні відображати основні ланки процесу засвоєння знань: від сприймання навчальної інформації до використання знань на практиці.

Принцип науковості. Передбачає розкриття причинно-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій. Вимагає включення в засоби навчання науково перевірених знань, які відповідають сучасному рівню розвитку науки.

Принцип науковості реалізується в змісті навчального матеріалу, зафіксованому в навчальних програмах і підручниках.

Вимоги, що впливають із принципу науковості:

- знайомити з історією винаходів;
- об'єктивно висвітлювати наукові факти, поняття, теорії;
- знайомити з новими досягненнями;
- показувати перспективи розвитку науки;
- озброювати учнів методами науки;
- вносити корекцію в знання, здобуті самостійно за допомогою засобів масової інформації;
- розкривати роль теорії для практики;
- розкривати внутрішні зв'язки і відношення, причинно–наслідкові зв'язки в процесах і явищах.

Принцип цілеспрямованості навчання вимагає:

- чітко уявляти мету і результати навчання;

- переводити” цілі навчання у внутрішні мотиви та пізнавальний інтерес учнів;

- забезпечувати усвідомлене виконання навчальних дій;
- проектувати проміжні і кінцеві результати навчання;
- конкретизувати основну мету навчання в завданнях;
- показувати учням перспективи успішного навчання.

Принцип систематичності. Передбачає дотримання логічних зв'язків навчального матеріалу. За такої умови він засвоюється в більшому об'ємі і забезпечує економію часу.

Цей принцип реалізується в різноманітних формах планування (порядок вивчення окремих питань теми, послідовність теоретичних і лабораторних робіт).

Принцип послідовності. Передбачає безперервний перехід від нижчого до вищого ступеня викладання та учіння.

Вимоги, що випливають із принципу систематичності і послідовності:

- встановлювати міжпредметні зв'язки і співвідношення між поняттями під час вивчення теми, навчального предмета;

- використовувати логічні операції аналізу та синтезу;

- забезпечувати послідовність етапів засвоєння знань;

- здійснювати планомірний порядок навчання;

- поступово диференціювати та конкретизувати загальні положення;

- розподіляти навчальний матеріал на логічно завершені фрагменти, встановлюючи порядок і методику їх опрацювання;

- визначати змістові центри кожної теми, виділяти головні поняття, ідеї, встановлювати зв'язки між ними, структурувати матеріал уроку;

- розкривати зовнішні і внутрішні зв'язки між теоріями, законами і фактами, використовувати міжпредметні зв'язки;

- визначати місце нового матеріалу в структурі теми чи розділу.

Принцип доступності. Передбачає підбір методів і засобів навчання, відповідно до рівня розумового, морального і фізичного розвитку учнів без інтелектуальних та фізичних перевантажень учнів. Але цей принцип не означає, що зміст навчального матеріалу повинен бути спрощеним, елементарним. Навчальні завдання повинні перевищувати рівень пізнавальних можливостей учнів, спонукати їх до напруження пізнавальних сил, подолання посильних труднощів. За цієї умови навчання буде „вести за собою розвиток“.

Вимоги, що випливають із принципу доступності в навчанні:

- вибирати головне, суттєве в емпіричному компоненті змісту (властивості, ознаки, функції);

- забезпечувати відповідність обсягу домашнього завдання встановленим нормам;

- використовувати достатню кількість фактів, прикладів для формування ядра знань – теорій, ідей, законів;

- надавати диференційовану допомогу учням у навчанні;
- об'єм знань і темп навчання встановлювати з урахуванням реальних можливостей учнів.

Принцип свідомості. Принцип, що передбачає використання логічних операцій і позитивного, відповідального ставлення учнів до навчання.

Принцип активності. Вимагає діяльного ставлення учнів до об'єктів, які вивчаються.

Вимоги, що впливають із принципу свідомості і активності учнів у навчанні:

- доцільно використовувати у процесі навчання частково–пошукові бесіди, створювати проблемні ситуації;
- спонукати учнів до різноманітних видів творчості;
- показувати значення навчального предмету для вирішення життєвих проблем;
- використовувати у процесі навчання мислительні операції (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення)
- навчати учнів раціональним прийомом організації навчальної діяльності;
- вчити учнів складати план відповіді.

Принцип міцності. Вимагає запам'ятовувати навчальний матеріал у поєднанні з вивченим раніше.

Вимоги, які висуває до процесу навчання принцип міцності знань, умінь та навичок:

- запам'ятовувати навчальний матеріал в поєднанні з пройденим раніше;
- повторювати навчальний матеріал за розділами і структурними смисловими частинами;
- виділяти при повторенні основні, провідні ідеї;
- використовувати самостійну роботу учнів (творче застосування знань);
- використовувати асоціативні зв'язки нового матеріалу з уже відомим, добре засвоєним;
- постійно звертатися до раніше засвоєних знань з метою їх поглиблення.

Принцип ґрунтовності. Передбачає точність, доказовість і повноту знань.

Вимоги, що впливають із принципу ґрунтовності навчання:

- послідовно застосовувати всю систему дидактичних принципів, законів і закономірностей;
- здійснювати засвоєння матеріалу певними частинами;
- виконувати оптимальну кількість навчальних вправ;
- систематично і правильно будувати повторення вивченого матеріалу;
- домагатися осмисленого засвоєння знань, використання їх на практиці;
- здійснювати установку на запам'ятовування знань.

Принцип наочності. Принцип, суть якого полягає в необхідності залучення різних органів відчуття до процесу сприймання і аналізу навчальної інформації.

Протягом онтогенезу (індивідуального розвитку) послідовно розвиваються три види мислення: наочно-дійове, наочно-образне і абстрактно-теоретичне (понятійне). У процесі навчання всі види мислення розвиваються у тісній взаємодії. Поняттєве мислення неможливе без наочного.

Вимоги, які висуває до процесу навчання принцип наочності:

- здійснювати навчання на конкретних образах, які безпосередньо сприймаються учнями;
- спрямовувати сприймання учнів на найістотніші ознаки і особливості предметів;
- створювати тенденції в пізнавальній діяльності учня до уявлення реальних предметів, явищ навколишньої дійсності;
- звертати увагу учнів на внутрішню суть зображень;
- від уявлень, конкретних образів підводити учнів до осмислення і пізнання внутрішньої сутності явищ;
- забезпечувати оптимальне співвідношення конкретного і абстрактного;
- раціонально поєднувати всі засоби навчання, забезпечувати розвиток образного мислення учнів.

Принцип емоційності. Передбачає формування в учнів інтересу до знань.

Вимоги, які висуває до процесу навчання принцип емоційності:

- виховувати в учнів почуття радості від успіху в навчанні;
- формувати в учнів почуття подиву засобами навчання;
- розвивати емоційне (зацікавлене) ставлення учнів до процесу і способів здобуття знань;
- формувати в кожного учня вміння володіти своїми настроями, контролювати свої емоції.

Принцип індивідуального підходу у навчанні вимагає:

- ураховувати рівень розумового розвитку учня;
- здійснювати аналіз досвіду учнів;
- вивчати мотиви учіння школярів;
- надавати індивідуальну допомогу учням у навчанні;
- ураховувати рівень пізнавальної і практичної самостійності учня;
- ураховувати рівень вольового розвитку учня;
- об'єднувати в диференційовані підгрупи учнів, які мають однакові навчальні можливості.

Принцип зв'язку теорії з практикою передбачає:

- показувати зв'язок розвитку науки і практичних потреб особистості;
- використовувати оточуючу дійсність як джерело знань і як сферу застосування теорії;
- використовувати зв'язок школи і виробництва;
- доцільно використовувати проблемно-пошукові і дослідницькі завдання;
- поєднувати розумову діяльність з практичною;

- розвивати та переносити успіхи учнів з одного виду діяльності на інші;
- використовувати зв'язок навчання з життям як стимул для самоосвіти.

Правило – поняття, що розкриває і конкретизує різні сторони принципу навчання. Правила навчання – це окремі вимоги до викладання. Якщо принцип має характер загальної закономірності; то правила відображають дії, які мають місце в конкретній педагогічній ситуації.

Дидактичні правила формуються здебільшого в категоричній формі, бо вони вимагають від учителя безпосередньої дії (Навчай активно!). Дидактичних правил дуже багато, і тому К. Ушинський застерігав: «виучування педагогічних правил не дає нікому ніякої користі... Всі їх можна вмістити на одному друкованому аркуші, і з них можна скласти кілька томів. Це одне вже свідчить, що головне зовсім не у вивченні правил, а у вивченні тих наукових основ, з яких ці правила випливають».

Ось окремі приклади дидактичних правил, що впливають з окремих принципів навчання.

Принципу науковості відповідають правила: в методах викладання відображайте методи наукового пізнання, розвивайте мислення учнів.

Принципу доступності відповідають правила: від легкого до важкого; від загального до конкретного; від відомого до невідомого; від простого до складного; від близького до далекого.

Принципу свідомості і активності відповідає правило: часто використовуйте запитання «чому?», щоб навчити учнів розуміти причинно-наслідкові зв'язки.

Принципу міцності відповідає правило: повторення та закріплення вивченого здійснюйте так, щоб активізувати не тільки пам'ять, але й мислення та почуття учнів.

Принципу наочності відповідає правило: слідкуйте за тим, щоб спостереження учнів були систематизовані та приведені у відповідність до причини та наслідку незалежно від порядку, у якому вони здійснювалися.

5.Зміст навчального процесу.

Зміст навчання у загальноосвітній школі визначається навчальними програмами і підручниками. Проте при підготовці до занять учителю необхідно добре продумати, яким саме буде зміст кожного заняття, і що повинен засвоїти учень.

Які ж конкретні кроки робить педагог у цьому напрямку? Найперше необхідно визначити обсяг фактичного матеріалу, що відображає ознаки і властивості предметів, явищ, процесів; виділити узагальнені результати їх пізнання: поняття, закони, принципи, основи і світоглядні ідеї, провідні наукові теорії, моральні й естетичні ідеали, методи дослідження і наукового мислення, з якими людина у тій чи іншій формі вступає у взаємодію (сприймання, відтворення, перетворення). По-друге, проаналізувати пізнавальні завдання, що спрямовані на засвоєння знань та інтелектуальний розвиток школярів. Усі

вказані компоненти створюють систему знань, навичок і умінь, якими повинні оволодіти учні.

При визначенні змісту навчальних занять необхідно з'ясувати спосіб викладання програмного матеріалу: розбивати його на окремі теми чи використати методику вивчення укрупненими блоками, коли на одному занятті вивчається одразу дві - три і більше споріднених тем, які закріплюються на наступних уроках.

Попередньо визначивши зміст навчальних занять, шляхи його вивчення, учитель доводить до свідомості учнів тему нового матеріалу, головні питання, які необхідно засвоїти, звертає увагу на практичні уміння і навички, які передбачається виробити. Це дає змогу зорієнтуватися в роботі, концентрує увагу на головному, активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів.

6. Методична система навчання.

Методична система навчання являє собою сукупність п'яти ієрархічно підлеглих компонентів: цілей навчання, його змісту, методів, засобів, організаційних форм навчання.

Модель методичної системи навчання повинна відповідати наступним принципам:

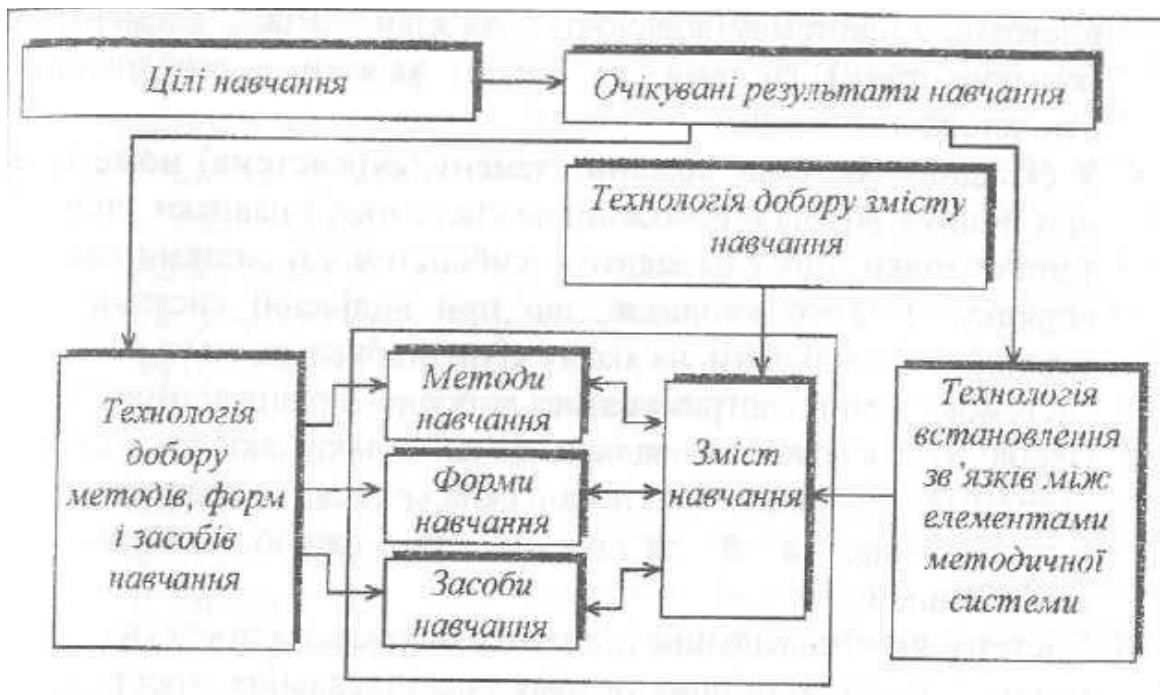
1. Предметність моделі. Моделі навчання різних предметів можуть включати різні сукупності компонентів, а ці компоненти - знаходитися в специфічних для даного предмета відношеннях між собою. Таким чином, можна очікувати, що структурно методичні системи навчання різних предметів будуть відрізнятися.

2. Локальність моделі. Модель повинна враховувати не тільки розходження у навчанні різних предметів, але й особливості у вивченні предмета, що склалися в конкретному навчальному закладі.

3. Динамічність моделі. Компоненти методичної системи, як правило, знаходяться у швидкому розвитку, регулярно перебудовуються зв'язки між цими компонентами.

Модель методичної системи навчання наведена на рис. 1. Педагогічна технологія передбачає проектування діяльності, тобто встановлення єдності цілей, методів, засобів і організаційних форм діяльності. Конструктивна діяльність вчителя, пов'язана з добором, композицією, проектуванням навчально-допоміжного матеріалу, створенням планів, включає проектування: змісту майбутньої діяльності; системи і послідовності власних дій; системи і послідовності дій учнів (колективу загалом, окремих груп в ньому і окремих учнів в залежності від їх особистісних характеристик).

Проектування методичних систем, як одна з гілок педагогічного проектування, спрямоване на відтворення і зміну процесів навчання.

Тема 4. Освіта як система і процес.

Сутність освіти. Моделі освіти. Цілі і зміст освіти. Засоби одержання освіти в Україні та у світовій практиці. Форми організації освітнього процесу. Реальний освітній процес як поєднання навчання, виховання та розвитку особистості. Характерні риси сучасної освіти: гуманізація, гуманітаризація, багатоваріантність, фундаменталізація, інформатизація, неперервність. Система неперервної освіти в Україні й у світі.

1. Сутність освіти. Моделі освіти. Цілі і зміст освіти.

Розглядаючи сутність феномену «освіта», вчені виділяють наступні смислові значення даного поняття: освіта як загальнолюдська цінність, освіта як соціокультурний феномен і педагогічний процес.

Освіта в буквальному сенсі означає формування образів, закінчених уявлень про досліджуваних предметах. В. А. Сластєнін під освітою розуміє єдиний процес фізичного і духовного становлення особистості, процес соціалізації, свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони (наприклад, спартанський воїн, добродішній християнин, енергійний підприємець, гармонійно розвинена особистість). У такому розумінні освіту виступає як невід'ємна сторона життя всіх товариств і всіх без винятку індивідів. Тому воно є насамперед соціальне явище, що являє собою цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави.

Освіта стала особливою сферою соціального життя з того часу, коли процес передачі знань і соціального досвіду виділився з інших видів

життєдіяльності суспільства і став справою осіб, що спеціально займаються навчанням і вихованням. Однак утворення як соціальний спосіб забезпечення успадкування культури, соціалізації і розвитку особистості виникає разом з появою суспільства і розвивається разом з розвитком трудової діяльності, мислення, мови. Функції навчання і виховання в первісному суспільстві, передачі культури від покоління до покоління здійснювалися всіма дорослими безпосередньо в ході прилучення дітей до виконання трудових і соціальних обов'язків. Освіта здійснювалося комплексно і безперервно в процесі самого життя.

Виникнення приватної власності, виділення сім'ї як економічної спільності людей привели до відокремлення навчальних і виховних функцій і переходу від громадської освіти до сімейного, коли в ролі педагога стала виступати не громада, а батьки. Головною метою освіти стало формування доброго господаря, спадкоємця, здатного зберігати і множити накопичене батьками майно як основу сімейного добробуту. Винахід писемності, математичної символіки зробило переворот не тільки в способах накопичення, зберігання та передачі інформації, а й радикально змінювало зміст освіти і методи навчання. Засвоєння навчального матеріалу вимагало щоденних спеціальних занять протягом ряду років. Для організації навчання потрібні були люди, підготовлені до цього. Таким чином, відбулося виділення з єдиного процесу відтворення суспільного життя духовного відтворення - освіти, здійснюваного за допомогою навчання і виховання в пристосованих для цих цілей установах. Це означало перехід від неінституціональної соціалізації до інституційної, а також виникнення державних і приватних шкіл. У Середні століття школи, як правило, відкривалися й утримувалися церквою, викладання вели ченці і священники. Їхньою головною метою було поширення релігії, зміцнення впливу церкви в суспільстві. У найбільш великих школах поряд з навчанням читання, письма, рахунку, співу, латини вивчали геометрію, астрономію, музику, риторику. Готували такі школи не тільки служителів церкви, але і освічених людей для світської діяльності. У ХІХ ст. здобуття освіти ототожнювалося з формуванням людини, розвитком цілісної, гармонійно розвиненої особистості. Освіта - цілеспрямований процес оволодіння особистістю або групою людей науковим розумінням навколишнього світу, відповідає сучасному рівню розвитку суспільства, науково-технічного прогресу. Освічена людина об'єктивно розуміє і оцінює події в світі і в житті людей, усвідомлює себе і своє місце в суспільстві.

Класифікації моделей освіти:

1. Модель освіти як державно-відомчої організації. У цьому випадку система освіти розглядається структурами державної влади як самостійний напрям у низці інших галузей народного господарства.
2. Модель розвивальної освіти (В. В. Давидов, В. В. Рубцов та ін.). Ця модель передбачає організацію освіти як особливої інфраструктури через широку кооперацію діяльності освітніх систем різного рангу, типу та рівня.

3. Традиційна модель освіти (Ж. Мажо, Л. Кро, Ж. Капель, Д. Равич, Ч. Фінн та ін.) – це модель систематичної академічної освіти як способу передачі молодому поколінню універсальних елементів культури минулого, роль якого зводиться в основному до відтворення культури минулого.

4. Раціоналістична модель освіти (П. Блум, Р. Ганьє, Б. Скіннер та ін.) передбачає таку її організацію, яка, перш за все, забезпечує засвоєння знань, умінь, навичок і практичне пристосування молодого покоління до існуючого суспільства.

5. Феноменологічна модель освіти (А. Маслоу, А. Комбс, К. Роджерс та ін.) передбачає персональний характер навчання з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей учнів, дбайливе й шанобливе ставлення до їхніх інтересів і потреб.

6. Неінституціональна модель освіти (П. Гудман, І. Ілліч, Ж. Гудлед, Ф. Клейн, Дж. Холт, Л. Бернар й ін.) орієнтована на організацію освіти поза соціальними інститутами, зокрема школами й вищими навчальними закладами. Це освіта на «природі», за допомогою Internet, в умовах «відкритих шкіл», дистантне навчання та ін.

Педагогічні моделі освіти:

Європейська модель освіти. Незважаючи на відмінності європейських систем освіти, у них є одна схожа риса – схильність до моделі LiberalArts, використання якої формує у людини звичку робити вибір і нести за нього відповідальність. Наприклад, модель дозволяє студентам самостійно вибирати курси зі списків, запропонованих у школі й вищих навчальних закладах. Якщо учень помиляється у виборі, то наступного року в нього є можливість виправити помилку й записатися на інший курс. Головне, що це його вибір, його мотивація, його відповідальність. Така освітня модель привчає учня думати самостійно, шукати додаткові джерела інформації, не обмежуючись знаннями, що отримуються на уроках.

Американська модель освіти. Визнавши ефективність європейської освітньої моделі, Сполучені Штати запозичили її основний елемент – можливість робити вибір, і максимально спростили освітні програми. Крім того, вони зробили курси дуже практичними. Учня викладають не теоретичні конструкції, а вчать вирішувати практичні задачі.

Радянська модель освіти. Необхідність нарощувати оборонні й промислові потужності Радянського Союзу привела до того, що вища освіта була переважно природно-технічною й повністю стратегічно-державною. Тут було реалізоване державне замовлення на необхідну систему освіти. Виходячи зі своїх потреб, СРСР обрав так звану гумбольдтівську академічну модель вищої освіти, спрямовану на підготовку молодих науковців й інженерів-дослідників.

Японська модель освіти. Сучасна японська система освіти була привнесена Сполученими Штатами після поразки Японії в Другій світовій

війні. Сьогодні її називають система «6–3–3». Тобто дитина вступає до початкової школи в шість років і вчиться там до 12. Після цього три роки свого життя вона проводить в середній школі, після чого, за умови успішного складання іспитів, переходить у середню підвищену школу. Після її закінчення через три роки вона може вступати до університету і, провчившись там чотири роки, продовжити навчання шляхом проведення дослідницької роботи в докторантурі.

Популярні європейські освітні моделі: продуктивні школи; школа діалогу культур; імовірна освіта.

2. Засоби одержання освіти в Україні та у світовій практиці. Форми організації освітнього процесу

Мета освіти – всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, й необхідних для успішної самореалізації компетентностей. Важливим компонентом освіти є виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь співвітчизників і соціуму загалом, забезпечення сталого розвитку України в майбутньому та реалізації її європейського вибору.

Система освіти України, як і кожна суспільно-економічна система, базується на трьох основних складниках: інституційна складова (перш за все, нормативно-правове забезпечення); мережа закладів освіти, органи управління у сфері освіти, інші учасники освітньої діяльності, які забезпечують функціонування системи; механізми та інструментарій регулювання відносин між всіма зацікавленими сторонами.

Закон України «Про освіту». Він регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування в освітній сфері. Закон України «Про освіту» рамковий і регламентує подальше реформування освітніх галузей, а також служить підґрунтям для ухвалення законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну освіту», «Про освіту дорослих», зміни до закону «Про вищу освіту». Положення Закону спрямовані на забезпечення рівних умов доступу до якісної освіти та права кожного громадянина на її здобуття.

Відповідно до сучасних європейських та світових тенденцій Законом передбачено різноваріантність шляхів здобуття освіти: формальна, неформальна, інформальна та форм її здобуття: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева); індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві); дуальна. Держава бере на себе відповідальність за створення умов для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, заохочує

громадян до здобуття всіх видів освіти. Адже освіта формує людський капітал, є основою успішної соціалізації особистості, її економічного добробуту, запорукою поступального розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою.

Сьогодні ключовою складовою освітнього реформування є запуск у вересні 2018 року Нової української школи (НУШ). Прямо чи побічно проблема імплементації НУШ стосується також питань розвитку дошкільної освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, позашкільної освіти, підготовки і підвищення кваліфікації вчителів у закладах вищої педагогічної освіти.

3. . Реальний освітній процес як поєднання навчання, виховання та розвитку особистості.

Категорії «освіта», «навчання», «виховання» і «розвиток» є базовими категоріями, якими оперує педагогічна наука. І перш, ніж перейти до вивчення теоретичних основ управління навчальною діяльністю, треба чітко розібратись в розбіжності цих категорій.

Поняття розвитку вже надавалося вище. Навчання і виховання – це види цілеспрямованого впливу на людину з метою її розвитку, формування особистості. При чому вони можуть йти як зовні, так і бути проявами власної активності індивіда (самонавчання, самовиховання).

Навчання – це один з основних видів діяльності людини, процес, в результаті якого людина набуває нові або змінює наявні в неї знання, вміння і навички, вдосконалює і розвиває свої здібності, тобто розвивається. Така діяльність дозволяє людині пристосовуватись до оточуючого світу. На відміну від інших основних видів діяльності (спілкування, гри, праці), в яких розвиток є неосновним результатом, навчання безпосередньо спрямоване на розвиток людини. Результатом розвитку є формування особистості.

Розвиток людини не завжди здійснюється тільки в навчанні, але в ході навчання розвиток відбувається завжди.

Розвиток присутній при будь-якому навчанні. Але для забезпечення інтенсивного і всебічного розвитку потребує створення спеціальних навчальних умов, коли кожен навчальний елемент оптимізований в плані максимального впливу на учня. Таке навчання за Л.С.Виготським називається «розвиваючим».

Під вихованням звичайно розуміють цілеспрямований і організований процес формування особистості, запланований вплив на людину з боку суспільства з метою формування певних знань, поглядів і переконань, моральних цінностей і т.п. Можна сказати, що в якомусь сенсі поняття “навчання” і “виховання” є синонімами. Але використання цих понять у практичній діяльності спричинило необхідність їх розведення. Під навчанням частіше розуміють процес формування знань, вмінь, навичок, під вихованням же процес формування світосприйняття людини, її моралі, естетичних потреб, культури, ставлення до оточуючого світу і т.п. Хоч в дійсності всі ці особистісні властивості не можуть бути розвинені окремо один від одного. Крім

того, виділяється також розбіжність за ступенем організованості: навчання вважається більш організованою діяльністю, що відповідає певним державним вимогам і стандартам, до виховання таких чітких вимог не надається.

Отже навчання завжди має виховний характер, а у будь-якому вихованні присутній елемент навчання. “Навчаючи – виховуємо, виховуючи – розвиваємо”.

Освіта – результат навчання. У буквальному сенсі воно означає “просвітлення” (укр.), або утворення “образів” (рос.), уявлень про оточуючі предмети. Освіта (або освіченість) – це комплексна характеристика суспільно значущих особистісних якостей, знань, вмінь, навичок, способів мислення, ставлень і т.д., якими оволодів той, хто навчався. Однак цим поняттям називають також процес набуття освіченості. Раніше (у ХІХ ст.) отримання освіти ототожнювалося з формуванням особистості. Дійсно в процесі навчання людині можна було передати основний обсяг наявної на той час наукової інформації. Зараз це стало неможливим. І знову ж таки, якщо раніше основним критерієм освіченості було володіння якомога більшим обсягом знань, то сьогодні критерієм освіченості стає здатність людини до самоосвіти, що включає системність її мислення, знань, широкий словниковий запас, логічність, інтуїція, здібності до самовдосконалення (поповнення інформації). Таку зміну добре відображає давній афоризм: “Освіта – це те, що залишається, коли забуваєш все, що вивчив”.

Принципово, більшість властивостей людини розвивається внаслідок її освіти, тобто суспільного явища, яке пов’язане із засвоєнням культури людства, суспільного досвіду. В цьому сенсі освіта розуміється як “сукупний процес і результат... окультурення людини, освоєння нею культурного досвіду”. Саме за цих умов можна погодитися із думкою, що “сміслом і ціллю освіти людини є постійний (впродовж життя) розвиток”. Але, які форми розвитку (рис.1) на певному періоді життя людини будуть переважати, враховуючи те, що освіта людини відбувається щонайменше за двома напрямками – напрямок інституціональної освіти і напрямок самоосвіти

Сутнісна відмінність двох напрямків – це їх або цілеспрямованість (інституціональна освіта), або довільність, стохастичність становлення (самоосвіта). Всі компоненти запропонованої схеми взаємопов’язані і форма розвитку особистості буде визначатися вагомістю впливу того чи іншого напрямку освіти. Можна погодитися з тим, що відсутність належної інституціональної освіти (навчальний заклад), з одного боку, а з іншого – великий вплив різних факторів “самоосвіти” (наркотики, вулиця, телебачення тощо) без належної регуляції (сім’я) спричинять регресивний розвиток конкретного індивідуума та обумовлять його маргінальне існування та девіантну поведінку. Протилежний стан чинників – запорука прогресивного розвитку особистості.

Отже, навчання, виховання, освіта і розвиток – взаємопов’язані, але не тотожні категорії.

розвиток - процес і результат кількісних і якісних змін у властивостях і якостях індивіда, навчання і виховання – це види цілеспрямованого впливу на людину з метою її розвитку, формування особистості, набуття освіти;

навчання - це спільна діяльність його суб'єктів, яка спрямовується на засвоєння предметних знань та формування навичок і вмінь, в результаті чого мають спостерігатися заплановані зміни у поведінці тих, хто вчиться;

виховання - це спільна діяльність його суб'єктів, яка спрямовується на засвоєння людських цінностей, морально-етичних норм і правил життєдіяльності, в результаті чого має спостерігатися суспільно прийнятна поведінка або заплановані її зміни.

освіта - процес і результат цілеспрямованого формування культури людини, соціальної групи, сукупного інформаційно-процесного окультурення людини; перетворення суб'єктом засвоєного у навчанні досвіду людства (культура) у психічні властивості особистості, які мають забезпечити їй індивідуально-значущу та соціально-прийнятну ефективну життєдіяльність у різноманітних сферах людського буття.

Освіта – це процес і результат розвитку особистості, а навчання і виховання – основні шляхи освіти і розвитку.

4. Характерні риси сучасної освіти: гуманізація, гуманітаризація, багатоваріантність, фундаменталізація, інформатизація, неперервність.

Сучасна освіта розвивається у різних напрямках і характеризується такими властивостями: гуманізація, гуманітаризація, диференціація, диверсифікація, стандартизація, багатоваріантність, багаторівневність, фундаменталізація, комп'ютеризація, інформатизація, індивідуалізація, безперервність. Гуманізація освіти - це орієнтація освітньої системи і всього освітнього процесу на розвиток і становлення відносин взаємної поваги учнів і педагогів, заснованої на повазі до прав кожної людини; на збереження і зміцнення їх здоров'я, почуття власної гідності і розвитку особистішого потенціалу. Саме така освіта гарантує учням право вибору індивідуального шляху розвитку. Гуманітаризація - це орієнтація на опанування зміст ту освіти незалежно від його рівня і типу, що дозволяє з готовністю вирішувати основні соціальні проблеми на користь і в ім'я людини; вільно спілкуватися з людьми різних національностей і народів, будь-яких професій і спеціальностей; добре знати рідну мову, історію і культуру; вільно володіти іноземними мовами; бути економічно і юридично грамотною людиною.

Багатоваріантність означає створення в освітній системі умов вибору і надання кожному суб'єкту шансу до успіху, стимулювання учнів або студентів до самостійного вибору і прийняття відповідального рішення, забезпечення розвитку альтернативного і самостійного мислення. На практиці багатоваріантність виявляється через можливість обирати темпи навчання,

досягати різного рівня освіченості, обирати тип освітньої установи, а також диференціацію умов навчання залежно від індивідуальних особливостей учнів або студентів (у класі, групі, індивідуально, за допомогою комп'ютера та ін.).

Багаторівневність - це організація багатоетапного освітнього процесу, що забезпечує можливість досягнення на кожному етапі освіти того рівня освіченості, який відповідає можливостям та інтересам людини. Кожний рівень – це період, який має свої цілі, терміни навчання і свої характерні особливості. Момент завершення навчання на кожному етапі є якісною завершеністю освіти. Наприклад, багаторівнева система вищої освіти орієнтована на три рівні: перший рівень - загальна вища освіта (2 роки), другий рівень - базова вища освіта - бакалаврат (2 роки загальної освіти + 2 роки), третій рівень - повна вища освіта - магістрат (4 роки бакалаврату + 2 роки магістрату).

Фундаменталізація – посилення взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки молодшої людини до сучасної життєдіяльності. Особливого значення надається тут глибокому і системному засвоєнню науково-теоретичних знань з усіх дисциплін навчального плану освітньої системи, чи то школа, чи ВНЗ. Інформатизація освіти пов'язана з широким і все більш масовим використанням обчислювальної техніки та інформаційних технологій у процесі навчання людини. Інформатизація освіти отримала найбільше поширення у всьому світі саме протягом останнього десятиріччя – у зв'язку з доступністю для системи освіти і відносною простотою у використанні різних видів сучасної відео-, аудіотехніки та комп'ютерів.

Безперервність означає не освіту, одержану раз і назавжди, на все життя, а процес постійної освіти - самоосвіти людини протягом всієї життєдіяльності у зв'язку з мінливими умовами життя в сучасному суспільстві. Освітній процес має діалектичний характер. Тому розвиток освітнього процесу можливий як через вирішення суперечностей, так і еволюційним шляхом – через удосконалення освітньої системи, що склалася. Основною суперечністю освітнього процесу є суперечність між соціальною вимогою до освіченої людини та її рівнем освіти, якістю і типом освіти. Підстави для розвитку освіти - це нові концепції і моделі освіти на рівні держави або конкретного регіону й окремих освітніх установ; нові державні освітні стандарти; нормативно-правові документи; нові джерела, механізми і форми фінансування; нові системи підготовки і перепідготовки фахівців для освітньої сфери. Численні окремі проблеми організації педагогічного процесу можуть бути успішно вирішені лише на основі глибокого розуміння загальних, принципових особливостей складної і вельми специфічної діяльності педагога.

Тема 5. Сучасний світовий освітній простір

Тенденції розвитку світового освітнього простору. Болонський процес та Україна. Україна в світовому науковому просторі. Академічна мобільність та її стан в Україні.

1. Тенденції розвитку світового освітнього простору

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна тенденція розвитку всіх сфер суспільного життя. Вони охопили суспільне виробництво, культуру, духовне життя, освітню та наукову сферу, ставши визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу та окремих державно-організованих суспільств. Сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти. Перетворившись на продуктивну силу, вона дедалі більшою мірою визначає успішність націй та цілих регіонів у конкурентній боротьбі за виживання. Тож не дивно, що на початку ХХІ ст. освіта стала предметом пріоритетної уваги національної та міжнародної політики. Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи різного типу і рівня, що значно різняться по філософських і культурних традиціях, рівнях цілей і завдань, своєму якісному стану. Тому слід говорити про сучасний світовий освітній простір як про єдиний організм, що формується, за наявності в кожній освітній системі глобальних тенденцій і збереженні різноманітності. Сучасні тенденції розвитку освіти визначені процесами зміни основних парадигм сприйняття світу: замість відносної стабільності – перманентні зміни; географічна віддаленість не є більш перешкодою для спілкування; локальні практики вбирають глобальні і, втрачаючи свою самобутність, народжують нові полікультурні традиції; відбувається віртуалізація більшості сфер життя і інтеграція інформаційних просторів; економіка орієнтується на знання і інформаційні технології

Сфера освіти є найважливішим компонентом нової економіки, будучи, з одного боку, джерелом, що забезпечує кадровий потенціал інфраструктури економіки, з іншого боку, освіта стає постійно наростаючим по масштабах самостійним ринком послуг. Для світового освітнього простору характерні вельми важливі тенденції, що особливо яскраво виявилися в кінці ХХ ст. Перша тенденція – це повсюдне орієнтування більшості країн на перехід від елітної освіти до високоякісної освіти для всіх. Друга тенденція полягає в поглибленні міждержавної співпраці в області освіти. Активність розвитку даного процесу залежить від потенціалу національної системи освіти і від ступеня рівності умов партнерства держав і окремих учасників. Третя тенденція припускає істотне збільшення в світовій освіті гуманітарної складової за рахунок введення наукових і учбових дисциплін, орієнтованих на людину: політології, психології, соціології, культурології, екології, ергономіки, економіки.

Четвертою тенденцією в розвитку світової освіти є значне розповсюдження нововведень при збереженні національних традицій, що склалися, і національної ідентичності країн і регіонів. Тому простір стає

полицультурним і орієнтованим на розвиток людини і цивілізації в цілому, відкритішим для формування міжнародної освітньої середовища, наднаціональним по характеру знань і залученню людини до світових цінностей. Головні аспекти цього руху, що формувалися на європейському континенті протягом останніх десятиліть, закріплені в Лісабонській стратегії 2000 року, що знайшла свою конкретизацію у процесі формування єдиного європейського простору освіти і науки в рамках реалізації організаційно-правових та методичних заходів Болонського процесу.

2. Болонський процес та Україна

Україна 2005 року приєдналася до Болонського процесу, мета якого – зблизити й гармонізувати освітні системи країн Європи, створити єдиний європейський простір вищої освіти. Започаткування його можна віднести ще до середини 1970-х років, коли Радою Міністрів Європейського Союзу було прийнято Резолюцію про першу програму співробітництва у сфері освіти. Одночасно з політичним об'єднанням країн Європи в ЄС було розроблено концепцію створення єдиного європейського освітнього і наукового простору. Основу цього інтеграційного процесу, який став передісторією Болонського, становлять три важливих документи: Велика хартія університетів (Болонья, 1988), Лісабонська конвенція (Лісабон, 1997), Сорбоннська декларація (Париж, Сорбонна, 1998). Офіційною датою початку Болонського процесу прийнято вважати 9 червня 1999 року, коли в м. Болонья на спеціальній конференції міністрів освіти 29 європейських держав прийняли декларацію «Зона європейської вищої освіти», або Болонську декларацію. Формування європейського простору вищої освіти, зближення його мети, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на зростаючу конкуренцію у світі, особливо з північноамериканським регіоном (США, Канадою). Освіта в умовах трансформації економіки і зростання ролі інноваційних технологій у виробництві стали визначальним фактором і основним засобом перетворення людського потенціалу на якісний людський капітал. Ефективний освітній сектор, включаючи вищу освіту, який відповідає потребам суспільства та ринку праці, дає змогу сформувати у кожної людини здатність швидко адаптуватись до сучасних соціально-економічних реалій, забезпечуючи їй належний життєвий рівень. При цьому слід зауважити: якщо на установчій конференції в Болоньї (1999) до перших 29 країн майже не висували якихось суттєвих вимог, то вже на Празькому саміті (2001) до чотирьох нових кандидатів вони були досить серйозними, а сім країн, які вступали до Болонської співдружності на Берлінському саміті (2003), змушені були витримати справжній екзамен. Безперечно, вступ до цієї співдружності буде складним і для України: їй потрібно здійснити ґрунтовний порівняльний аналіз вітчизняної системи науки

й освіти з європейською (за болонською моделлю); за результатами цього аналізу визначити необхідні зміни і розпочати відповідні реформи національної науки й освіти. Зокрема, Україна має дотримуватися шести ключових позицій.

1. Упровадження двоциклового навчання: перший – до здобуття першого академічного ступеня бакалавра і другий – до здобуття ступеня магістра. Тривалість першого циклу – не менше трьох і не більше чотирьох років, тривалість другого – один-два роки після завершення першого ступеня і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання сім-вісім років).
2. Запровадження кредитно-модульної системи обліку трудомісткості навчальної роботи. За основу пропонується взяти ECTS як нагромаджувальну систему, здатну працювати в межах концепції «Навчання протягом усього життя».
3. Контроль якості освіти, яким передбачено організацію акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка враховуватиме не тривалість чи зміст навчання, а ті знання, уміння і навички, яких набули випускники. Одночасно будуть визначені стандарти транснаціональної освіти.
4. Мобільність студентів, яка зросте в результаті виконання попередніх умов, крім того, – мобільність викладацького й іншого персоналу для взаємозбагачення європейським досвідом.
5. Забезпечення працевлаштування випускників: одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат – можливість застосування знань і вмінь випускників на користь усієї Європи. Передбачається, що всі академічні ступені й інші кваліфікації матимуть попит на європейському ринку праці, а професійне визнання кваліфікацій стане спрощеним. Для такого визнання кваліфікацій передбачається повсюдно використовувати Додаток до диплома, рекомендований ЮНЕСКО.
6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти: одним із головних завдань у межах Болонського процесу є залучення до Європи студентів з інших регіонів світу шляхом упровадження загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної нагромаджувальної системи, легко доступних кваліфікацій тощо, які сприятимуть зростанню зацікавленості європейських та інших громадян вищою освітою. Регіон Європи, межі якого визначенні ЮНЕСКО, охоплює 49 країн, включаючи США, Канаду та Ізраїль. Проте європейські конвенції ще не вирішили усіх проблем, пов'язаних із взаємним визнанням дипломів та освітніх програм.

Відповідальне завдання України – прискорити впровадження європейських стандартів у вищій школі, не втрачаючи при цьому своїх найкращих традицій. Однак не варто й ідеалізувати Болонський процес – він характеризується суперечливістю і складністю, хоча для країн, які прагнуть інтегруватися в Європейський гуманітарний простір і, зрештою, вступити до Європейського

Союзу (ЄС), альтернативи йому немає. Негативні аспекти впливу процесів глобалізації на національну систему освіти. Серед них: - певна модифікація в розумінні вищої освіти і науки та формування нової концепції з елементів «індустрії знань» і використання їх як одного з ключових економічних ресурсів; - поглиблення професіоналізації освіти, за якої темпи індивідуального повернення вкладень вважаються важливішими за суспільну користь. Унаслідок зміщення в бік професіоналізації традиційні академічні цінності опиняються під загрозою ігнорування, адже цінність університетської освіти оцінюється тепер за її зовнішніми якостями – зокрема, за отримуваними можливостями працевлаштування випускників або за розміром їх заробітку; - розвиток нових дослідницьких парадигм, що передбачають комерціалізацію продукції досліджень і відхід від теоретичних і безкорисливих неприкладних досліджень. Унаслідок цього виникає низка складних проблем, пов'язаних із правами на інтелектуальну власність. Ця тенденція супроводжується і виникненням нових форм викладання, які теж несуть певну загрозу традиційним цінностям. Нові форми викладання включають такі три елементи:

- перехід від викладання до навчання, внаслідок чого викладачі стають не більше ніж засобами підтримки студентів;
- студенти дедалі більше виступають у ролі «споживачів»;
- використання інформаційних технологій і систем у викладанні збільшує можливість дистанційної освіти, внаслідок чого змінюється природа викладання з втратою особистісної ініціації спеціаліста і його залучення до дисциплінарної культури. Унаслідок цього університетська освіта значною мірою втрачає інтелектуальний характер.

3. Україна в світовому науковому просторі.

Науковий простір Концепція єдиного наукового простору має на меті його створення без національних кордонів, для вирівнювання наукового та інноваційного розвитку країн, а також підвищення мобільності наукових кадрів. В умовах глобалізації і формування єдиного наукового простору однією з актуальних проблем вітчизняної системи освіти стала проблема валідації західних учених ступенів та звань. Сьогодні в Україні не вироблено механізму визначення співвідношення між західними й українськими науковими ступенями. Як український ступінь кандидата наук офіційно не прирівнюється до PhD на Заході, так і західний MA, MPhil і PhD не прирівнюється до вчених ступенів кандидата і доктора наук в Україні. Приведення їх у відповідність до європейських зразків ускладнюється відсутністю єдиного докторського стандарту для країночасниць Болонського процесу. В Україні визнання ступенів і тривалості навчання у європейському просторі вищої освіти започатковане Лісабонською конвенцією 1977 року. Визнання кваліфікації вищої освіти належить до компетенції Управління ліцензування, акредитації та

нострифікації МОН. Чинне законодавство з визнання іноземних кваліфікацій приведене у відповідність до положень і принципів Лісабонської конвенції, яку Україна ратифікувала 1999 року. Доступ до світових знань є особливо актуальними для України, яка потребує інтелектуального забезпечення у всіх сферах життя людини, суспільства, економіки, держави з огляду на світові тенденції. Є певне співвідношення - чим кращий доступ до інформації, тим вищий рівень розвитку науки. Сучасне суспільство важко уявити без усіх переваг цивілізації, створення яких засновано на високих технологіях. Тільки нові високі технології в змозі запропонувати такий рівень функціональних, техніко-економічних, естетичних та інших якостей виробів, який традиційними технологіями забезпечити неможливо. Наприклад, 1 кг виробів мікроелектроніки за своєю вартістю еквівалентний 100 – 130 тонам металу. Велика наукоємність та складність високих технологій, постійне їх удосконалення, потребують високої кваліфікації виконавців, постійного навчання і перепідготовки, що переводить в практичну площину реалізацію концепції, головне гасло якої - навчання протягом всього життя. Сьогодні, здається, це найсуттєвіший аргумент на користь інтеграції освіти, науки і виробництва. Неможливо уявити нові високі технології без інтеграції до світового освітянського та наукового простору, виробничої кооперації. Разом з тим, сьогодні, коли світ розвивається так динамічно, ця проблема повинна набути особливої актуальності, від якості і строків розв'язання якої залежить головне - чи буде вітчизняна система освіти і далі займати передові позиції у світовій педагогічній науці і освітній практиці, або ж втратить досягнуте і все більше і більше громадян України будуть намагатися отримати освіту за кордоном, а про сучасний розвиток особистості годі буде і думати. Україна стає інтелектуальним донором для розвинених країн і від цього зазнає щорічних збитків у кілька мільярдів доларів. Українська наука, попри всі втрати, зберегла здатність виконувати дослідження світового рівня з цілої низки актуальних напрямів. Ми маємо з чим іти в спільний науковий простір, слід тільки навчитися цінувати і розумно використовувати ці можливості. В сучасному світі, українські науковці зобов'язані бути інтегрованими в єдиний інформаційний науковий простір.

4. Академічна мобільність та її стан в Україні

У сучасному суспільстві освіта і знання стають транскордонним та транснаціональним явищем. Формування єдиного світового освітнього простору відбувається через зближення підходів різних країн до освіти, а також через визнання документів про освіту інших країн. Загальноєвропейський простір вищої освіти (ЕНЕА) й загальноєвропейський дослідницький простір (ЕРА) утворюють сучасне європейське суспільство знань. Спільний

європейський освітній простір, з одного боку, сприяє зростанню мобільності студентів та професорсько-викладацького складу, а з іншого – академічна мобільність є необхідною умовою формування самого спільного освітнього простору. Стосовно країни розрізняють зовнішню академічну мобільність і внутрішню. За способом організації розрізняють організовану (здійснюється в рамках економічного, політичного або міжуніверситетського академічного партнерства) та індивідуальну (з власної ініціативи студента). В залежності від мети розрізняють горизонтальну (на певний строк під час навчання) та вертикальну мобільність (з метою отримання наступного академічного чи наукового ступеня).

Академічна мобільність збільшує шанси людини на професійну самореалізацію, а також підвищує якість трудових ресурсів національної економіки. Вона стає відповіддю національних систем освіти на виклики глобального освітнього простору, жорстку конкуренцію на ринку освітніх послуг. Європейська Комісія зазначає, що навчання за кордоном повинне стати стандартним елементом університетської освіти. За даними ЮНЕСКО, всього у 2010 році 3,6 млн студентів здобували вищу освіту за межами своєї держави. Для порівняння, у 2000 р. в світі налічувалося близько 2 млн студентів, що навчаються за кордоном, а їхня прогнозована кількість у 2020 році сягне 5,8 млн. В абсолютних цифрах за кількістю студентів, які навчаються за кордоном, попереду азіатські країни – Китай, Індія та Південна Корея. Адаптація національної системи освіти до загальноєвропейських критеріїв дозволить державі забезпечити принципову можливість розвитку академічної мобільності української вищої освіти. Інструменти й способи забезпечення сумісності та порівнюваності національних складових в рамках європейської системи вищої освіти розроблено в базових документах Болонського процесу. Наріжною проблемою Європейського простору вищої освіти експерти Болонського процесу називають розробку і впровадження національних рамок кваліфікації на основі результатів навчання. «Рамка кваліфікації є важливим інструментом, який забезпечує порівнюваність і прозорість в ЄПВО і полегшує рух студентів всередині систем вищої освіти й між ними». Міжнародним освітнім співтовариством визначені й зафіксовані численні аспекти, що впливають на зростання міжнародної студентської мобільності, при цьому розвиток механізмів гарантування якості освіти та захисту іноземних студентів знаходиться в компетенції приймаючих країн. У той час, як у світі академічна мобільність має системний, організований на рівні державної політики характер, в Україні вона залишається спонтанним та індивідуальним явищем. В Україні у 2012/2013 навчальному році контингент студентів ВНЗ усіх рівнів акредитації та форм власності становить 2 млн 170 тис. осіб, у тому числі понад 60,1 тис. іноземців із 146 країн світу, біля 4 тис. з яких – студенти з країн ЄС.

Серед країн-імпортерів українських освітніх послуг на першому місці Китай – більш як 9 тис. студентів, на другому місці РФ – понад 6 тис., на третьому Туркменістан – понад 5 тис. студентів. За останні три роки кількість іноземних студентів зростає на 7-8 тисяч щорічно, чому сприяє дозвіл іноземним студентам з квітня 2010 року обирати мову навчання – англійську, українську або російську (хоча в більшості ВНЗ викладання здійснюється лише державною мовою). Не існує офіційної статистики щодо чисельності українців, які здобувають освіту за кордоном та інформації, скільки з них повертається в Україну і скільки залишається за кордоном. За даними Голови комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Л. Гриневич, за міжурядовими та міжвідомчими угодами, щорічно їде вчитися за кордон близько 200 осіб. В рамках прямих угод між українськими та закордонними ВНЗ, щорічно близько 4 тис. осіб відряджається за кордон. За бюджетною програмою навчання і стажування у закордонних ВНЗ минулого року рекомендовано на навчання або стажування за кордоном 353 особи. Фактично лише тисячні частки одного відсотка від загальної кількості українських студентів користуються цим шляхом академічної мобільності. Проте ця статистика не відображає реального стану зовнішньої мобільності студентів. За словами заступника директора Департаменту вищої освіти, начальника відділу інформаційно-аналітичної роботи МОН України М. Фоменко понад 65 тис. українців здобувають освіту за кордоном. За даними Інституту Статистики ЮНЕСКО, у 2010 році за кордоном навчалося близько 35 тис. українських студентів. Близько 12,8 тис. українських студентів отримують вищу освіту в Росії, 6,4 тис. студентів в Німеччині, 3,2 тис. у Польщі. За офіційною статистикою кількість українських студентів у Польщі минулого навчального року зросла до 6,3 тис., що вдвічі більше, ніж у 2009- 2010 роках. В десятку країн, де найчастіше навчаються українці, також входять США, Франція, Чехія, Італія, Угорщина, Австрія, Великобританія. В останні 3 роки спостерігається тенденція до підвищення рівня внутрішньої мобільності студентів за рахунок спрощення механізму переведення студентів з одного ВНЗ до іншого за рахунок трансферу та накопичення кредитів ECTS. Бакалавр будь-якого університету може продовжувати навчання на другому циклі іншого університету. Переважна більшість успішних бакалаврів, які навчалися в приватному ВНЗ, намагається вступити до магістратури більш престижного державного вузу. Проте поки не запрацювала Національна рамка та дескриптори кваліфікацій, під час переведення студентів виникають значні академічні заборгованості. На часі налагодження системного партнерства національних ВНЗ, де мобільність стане частиною відносин, з урахуванням таких факторів, як місце розташування ВНЗ (у різних конкурентних середовищах чи в одному); фінансова скоординованість навчання в різних навчальних закладах; паритетність, особливо в обміні студентів, які навчаються

на умовах державного замовлення. Підвищенню внутрішньої мобільності кадрів сприяє обмін викладачами між різними вищими навчальними закладами, який відбувається переважно за рахунок суміщення посад викладачами різних ВНЗ. Відміна права ректорів на заборону суміщення посад сприяє цьому процесу. Проте цей процес має спонтанний, некерований характер й зумовлюється пошпереважно мізерними окладами українських викладачів. Міжнародна академічна мобільність розвивається в Україні дуже повільно. Поїздки за кордон українське студентство здійснює коштом батьків, спонсорів, закордонних благодійних фондів тощо. Закордонне навчання й стажування за рахунок ВНЗ або держави становить менше 10 % від офіційно оголошеної кількості «мобільних українських студентів». Більшість академічних обмінів студентів відбувається шляхом укладення двосторонніх договорів між університетами України та Європи.

Міносвіти зафіксувало цей стан речей в «Примірному положенні про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України», затвердження якого стало бюрократичною формальністю, що ніяк не сприяє академічній мобільності. Ситуація з міжнародною академічною мобільністю кадрів іще гірша: стажування викладачів українських вищих навчальних закладів у провідних європейських університетах ніяк не координується й не фінансується українськими ВНЗ або державою. Не розробляються спільні із провідними європейськими університетами програми підготовки фахівців, спільні наукові програми мають поодинокий характер. Укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів про обмін кадрами відбувається епізодично й часто має односторонній характер, оскільки іноземні університети можуть профінансувати перебування своїх фахівців за кордоном, а вітчизняні намагаються здійснювати це «за рахунок приймаючої сторони». Фінансування академічної мобільності МОН України пропонує здійснювати за рахунок коштів вищих навчальних закладів, фондів підтримки й розвитку вищої освіти, грантів, коштів приймаючої сторони або особистих коштів учасників академічної мобільності. В умовах, коли держава фінансує лише зарплату викладачам, стипендію студентам і частину коштів на комунальні витрати, українські ВНЗ не в змозі організувати академічну мобільність на належному рівні. Розвиток академічної мобільності уможливить прискорення інтеграції країни до Європейського освітнього простору, вдосконалення освітніх технологій, вихід якості української освіти на світовий рівень, інноваційний розвиток університетської науки та інтеграцію її з виробництвом, надходження значних коштів до державного бюджету, які можна інвестувати в розвиток вітчизняної системи освіти, покращить якість трудових ресурсів країни та можливості працевлаштування українців тощо.

Україна як важливе геополітичне утворення на європейському континенті є невід'ємною складовою нової системи європейських і глобальних зв'язків та відносин, що сформувалася на зламі тисячоліть. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення – у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілізацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар'єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції. Вхідження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкурентності. Метою модернізації вищої освіти в Україні є створення такої моделі освітнього процесу, в якій би оптимально поєдналися кращі вітчизняні й зарубіжні традиції. Поєднання гуманістичних традицій української педагогіки та зарубіжного досвіду виховання особистості, здатної до активних самостійних дій, дозволить створити динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи. Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як у теперішній час. Зазначене визначає систему пріоритетів, що мають бути реалізовані, а саме: - можливість здобуття якісної освіти для кожної людини незалежно від її економічного становища, віку, статі та місця проживання; - відповідність вітчизняної освіти світовим стандартам і вимогам; - забезпечення підтримки навчання кращої молоді в найбільш авторитетних навчальних закладах не лише України, а й світу для отримання сучасного рівня освіти та використання своїх знань для розвитку держави; - надання знань, навичок і компетенцій, необхідних для відповідальних громадян, які знають свої права й обов'язки, здатні до успішної економічної діяльності. Своєрідність поточного моменту в українській освіті полягає в особливо гострій необхідності її подальшого розвитку за умови складної ситуації в економічній та духовній сферах. Виникає низка внутрішніх проблем освіти, найважливішими з яких є: невідповідність структури освіти та її змісту потребам ринкової економіки; недостатність та нестабільність фінансування; низький рівень комп'ютеризації та використання сучасних інформаційних та мережевих технологій у навчанні; недостатність гарантій якості освіти; посилення тенденцій нерівноправності в одержанні освіти; необхідність адаптації вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору. Вимогою часу стає підготовка фахівців нової якості – здатних творчо

мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне – бути патріотами рідної землі. Реформування вищої освіти України, як відомо, ґрунтується на таких засадах: - по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави; - по-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки. Водночас необхідно враховувати при цьому не менш важливі чинники – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилася у системі вищої та середньої освіти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень; - по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем у вищій школі. Необхідно не лише орієнтуватись на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу.

2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

2.1 План практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття про педагогіку як науку про виховання, навчання та освіти особистості	4
2	Сутність, зміст процесу виховання	2
3	Сутність, зміст та структура навчання	2
4	Освіта як система і процес.	2
5	Сучасний світовий освітній простір	2

2.2. Зміст практичних занять

Практичне заняття 1. Поняття про педагогіку як науку про виховання, навчання та освіти особистості

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Педагогічна діяльність як суспільне явище.
2. Предмет педагогіки, її завдання та основні категорії.
3. Структура педагогічної науки.
4. Педагогічна діяльність у системі професійної діяльності.

Підготовка доповідей та рефератів до семінарського заняття на теми:

1. Виховання і навчання у первісних і родових племенах на території України
2. Навчання і виховання дітей праукраїнців епохи палеоліту
3. Народньо-педагогічні уявлення праукраїнців трипільської культури.
4. Навчання і виховання у Київській Русі.
5. Пам'ятки педагогічної думки Київської Русі.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань

1. Вишневецький О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневецького О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
3. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Практичне заняття 2. Поняття про педагогіку як науку про виховання, навчання та освіти особистості

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Методологічні та теоретичні засади педагогіки.
2. Методи науково-педагогічних досліджень.
3. Логіка (етапи) психолого-педагогічного дослідження.

Підготовка доповідей та рефератів до семінарського заняття на теми:

1. Розвиток педагогічної думки в епоху культурного відродження України (XVI—XVIII ст.)
2. Діяльність братських шкіл.
3. Перші вищі школи в Україні.
4. Козацька педагогіка.

5. Українська освіта і педагогіка наприкінці XVIII – на початку XX ст.
6. Видатні українські педагоги XIX – початку XX ст.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань

4. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
5. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
6. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Практичне заняття 3. Сутність, зміст процесу виховання

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Процес виховання, його структура і рушійні сили. Мета і завдання виховання.
2. Основні закономірності і принципи виховання.
3. Основні напрями виховання.
4. Особливості методів, прийомів і засобів виховання.
5. Методи стимулювання діяльності і поведінки

Підготовка доповідей та рефератів до семінарського заняття на теми:

Громадянське виховання

Розумове виховання

Моральне виховання

Екологічне виховання

Статеве виховання

Правове виховання

Трудове виховання

Естетичне виховання

Фізичне виховання

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань

7. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
8. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
9. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Практичне заняття 4. Сутність, зміст та структура навчання

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Структура і організація процесу навчання
2. Основні функції і компоненти процесу навчання
3. Структура процесу навчання.
4. Сучасні види і концепції навчання.
5. Закономірності і принципи навчання.

Підготовка доповідей та рефератів до семінарського заняття на теми:

1. Загальні методи навчання.
2. Форми організації навчання.
3. Позаурочні форми навчання.
4. Контроль навчально-пізнавальної діяльності.
5. Диференційоване навчання в школі

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань

- 1 Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
- 2 Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер . – Київ: Академвидав, 2012 . – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
- 3 Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Практичне заняття 5. Освіта як система і процес.

1. Виникнення і становлення дидактики як науки.
2. Сутність дидактики.
3. Категоріальний апарат дидактики.
4. Освітня система в Україні

Підготовка доповідей та рефератів до семінарського заняття на теми:

1. Дошкільна освіта. Загальна середня освіта. Позашкільна освіта.

Професійна освіта

2. Загальна характеристика змісту освіти.
3. Стандарти освіти.
4. Державні нормативні документи, що відображають зміст освіти.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань

1. Гуткевич С.О. Оніщенко І.Г. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації. Монографія/ С.О. Гуткевич, І.Г. Оніщенко. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – 205 с.

2. Оніщенко І. Г. Сучасний світовий освітній простір: тенденції розвитку / І. Г. Оніщенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. - 2015. – Вип. 10. - С. 121-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2015_10_17.

3. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Практичне заняття 6. Сучасний світовий освітній простір

Питання для обговорення на семінарському занятті

1. Тенденції розвитку світового освітнього простору.

2. Болонський процес та Україна.

3. Україна в світовому науковому просторі.

4. Академічна мобільність та її стан в Україні.

Підготовка доповідей та рефератів до семінарського заняття на теми:

1. Виховання і школа в античному світі

2. Освітньо-виховна практика і педагогічна думка в епоху середньовіччя

3. Школа і педагогічна думка епохи Відродження.

4. Становлення і розвиток класичної європейської педагогіки та національної системи народної освіти у ХІХ ст.

5. Основні теорії європейської освіти Нового часу.

Рекомендовані інформаційні ресурси для виконання практичних завдань

1. Богданова І.М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя: Монографія. – Одеса: Маяк, 1998. – 284 с.

2. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.

3. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).

4. Гуткевич С.О., Оніщенко І.Г. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації. Монографія/ С.О. Гуткевич, І.Г. Оніщенко. – К.: НТУУ «КПІ», 2014. – 205 с.

5. Оніщенко І. Г. Сучасний світовий освітній простір: тенденції розвитку / І. Г. Оніщенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. - 2015. – Вип. 10. - С. 121-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2015_10_17.

6. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

3.1. Загальні методичні рекомендації організації самостійної роботи студентів

Самостійна робота студентів (СРС) займає провідне місце у системі сучасної вищої освіти. З усіх видів навчальної діяльності СРС значною мірою забезпечує формування самостійності як провідної риси особистості студента.

Самостійна робота завершує завдання усіх інших видів навчальної діяльності. Адже знання, що не стали об'єктом власної діяльності, не можуть вважатися дійсним надбанням людини. Тому СРС має навчальне, особисте та суспільне значення.

Навчальна діяльність характеризується суб'єктністю, активністю, предметністю, цілеспрямованістю, наявністю структури та змісту. Особливими ознаками самостійної навчальної діяльності є такі:

- зміни самого суб'єкта;
- залежність від рівня розвитку студента та опора на досягнутий рівень розвитку;
- засвоєння загальних способів дій та наукових понять;
- передумання загальних засобів дій вирішенню завдань;
- залежність змін психічних властивостей та поведінки тих, хто навчається, від результатів їх власних дій.

Виконання самостійної роботи передбачає:

1. Опрацювання навчальної літератури за допомогою бібліотеки кафедри, університету, мережі Інтернет.
2. Вивчення навчального матеріалу, який дається для самостійної роботи.
3. Засвоєння знань, видів та способів діяльності в конкретній предметній галузі.
4. Самоперевірка засвоєних знань за допомогою представлених питань.

За необхідності можна отримати індивідуальну консультацію викладача щодо виконання самостійної роботи. Для цього на кафедрі кожного семестру розробляється графік консультацій викладачів.

3.2. Дидактичне забезпечення самостійної роботи студентів

Тема 1. Поняття про педагогіку як науку про виховання, навчання та освіту особистості

Професійна педагогіка. Корекційна педагогіка. Педагогіка народознавства. Родинна педагогіка. Духовна педагогіка. Соціальна педагогіка. Міжпредметні зв'язки педагогіки.

Питання для самоперевірки:

1. Гуманітаризація, фундаменталізація, інформатизація, гуманізація як основні категорії педагогіки.
2. Взаємозв'язок педагогіки з іншими науками.
3. Система педагогічних наук.

Література:

1. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
3. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Тема 2. Сутність, зміст та структура навчання

Сучасні види і концепції навчання. Проблемно-розвивальне навчання. Модульне навчання. Дистанційне навчання.

Питання для самоперевірки:

1. Проблемно-розвивальне навчання.
2. Проблемна ситуація як умова пізнавальної активності учнів.
3. Класифікація методів проблемно-розвивального навчання.
4. Особистісно-орієнтоване навчання.
5. Комп'ютерне навчання і нові інформаційні технології навчання.
6. Дистанційне навчання

Література:

1. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).

3. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Тема 4. Освіта як система і процес.

Стандарти освіти. Державні нормативні документи, що відображають зміст освіти.

Питання для самоперевірки:

1. Загальні принципи управління освітою
2. Структура управління освітою в Україні.
3. Управління загальноосвітнім навчальним закладом.

Література:

1. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
2. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
3. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

Тема 5. Сучасний світовий освітній простір

Становлення національної системи освіти. Видатні діячі української освіти ХХ ст. Експериментальна педагогіка. Педагогіка особистості.

Питання для самоперевірки:

1. Нова українська школа.
2. Теорія «нового виховання» і «нових шкіл.
3. Вальдорфська педагогіка.

Література:

1. Богданова І.М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя: Монографія. – Одеса: Маяк, 1998. – 284 с.
2. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер. – Київ: Академвидав, 2012. – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
4. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2001 – 357 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ МАГІСТРАМИ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

5.1. Загальні методичні рекомендації

Виконання контрольних робіт є складовою частиною навчального процесу, засобом перевірки навичок самостійної роботи магістрів та освоєння теоретичних питань дисципліни.

Контрольна робота може бути подана у рукописному або друкованому вигляді. В останньому випадку, контрольна робота виконується на аркушах паперу формату А-4, вона має бути надрукована 14 розміром шрифту Times New Roman, інтервал між рядками 1,5, вирівнювання тексту – по ширині. Обсяг контрольної роботи – 15-20 сторінок.

Титульний лист має містити такі обов'язкові реквізити: назва навчального закладу; назва кафедри, назва дисципліни; варіант завдання; форма навчання; курс, номер групи; повне прізвище, ім'я, по батькові студента; місце та рік здачі контрольної роботи та прізвище, ім'я, по батькові викладача, що буде перевіряти роботу.

Із запропонованого списку завдань студент заочної форми навчання вибирає свою тему контрольної роботи, орієнтуючись на останню цифру власної залікової книжки.

Структура контрольної роботи включає:

- титульний аркуш;
- зміст;
- основна частина;
- список літератури.

5.2. Методичні вказівки до виконання контрольних робіт бакалаврами заочної форми навчання

Варіант 1.

1. Поняття педагогіки, її предмет, об'єкт.
2. Методи навчання за логікою сприймання навчальної інформації.
3. Виховання як суспільне явище та як педагогічна категорія; історичний характер виховання.

Варіант 2.

1. Категоріальний та понятійно-термінологічний апарат педагогіки.
2. Методи навчання за рівнем самостійності пізнавальної діяльності (за М. Скаткіним та І. Лернером).

3. Гуманітаризація, фундаменталізація, інформатизація, гуманізація як основні категорії педагогіки.

Варіант 3.

1. Методи стимулювання і мотивації учіння.
2. Взаємозв'язок педагогіки з іншими науками. Система педагогічних наук.
3. Діагностика результатів навчання.

Варіант 4.

1. Етапи становлення педагогіки як науки.
2. Методи педагогічних досліджень.
3. Поняття про зміст виховання.

Варіант 5.

1. Емпіричні педагогічні методи.
2. Зміст базової культури особистості.
3. Розумове виховання.

Варіант 6.

1. Антимонопольна політика держави.
2. Циклічність економічного розвитку. Економічний цикл і його фази.
3. Інфляція, її суть, типи, форми прояву, причини та соціально економічні наслідки інфляції.

Варіант 7.

1. Математичні методи в педагогіці.
2. Екологічне виховання.
3. Педагогічний експеримент.

Варіант 8.

1. Поняття педагогічного процесу, його компоненти. Розуміння цілісності педагогічного процесу.
2. Суть процесу виховання, його структура (за послідовністю етапів).
3. Трудове виховання.

Варіант 9.

1. Педагогічна майстерність.
2. Сутність процесу навчання, його функції.
3. Основні категорії навчання.

Варіант 10.

1. Історія розвитку дидактичних ідей, сучасні концепції навчання.
2. Критерії вихованості.
3. Основні етапи оволодіння знаннями.

5.3 Питання до заліку з курсу «Педагогіка»

4. Поняття педагогіки, її предмет, об'єкт.
5. Категоріальний та понятійно-термінологічний апарат педагогіки.
6. Гуманітаризація, фундаменталізація, інформатизація, гуманізація як основні категорії педагогіки.
7. Взаємозв'язок педагогіки з іншими науками.
8. Система педагогічних наук.
9. Етапи становлення педагогіки як науки.
10. Методи педагогічних досліджень.
11. Емпіричні педагогічні методи.
12. Теоретичні педагогічні методи.
13. Математичні методи в педагогіці.
14. Педагогічний експеримент.
15. Поняття педагогічного процесу, його компоненти. Розуміння цілісності педагогічного процесу.
16. Закономірності педагогічного процесу.
17. Етапи педагогічного процесу.
18. Педагогічна майстерність.
19. Сутність процесу навчання, його функції.
20. Історія розвитку дидактичних ідей, сучасні концепції навчання.
21. Основні категорії навчання.
22. Види навчання.
23. Принципи навчання.
24. Основні етапи оволодіння знаннями.
25. Психологічні основи навчального процесу.
26. Мотиви навчальної діяльності, їх види.
27. Мотивація учіння.
28. Шляхи формування навчальної мотивації.
29. Традиційна класифікація методів навчання.
30. Методи навчання за логікою сприймання навчальної інформації.
31. Методи навчання за рівнем самостійності пізнавальної діяльності (за

- М. Скаткіним та І. Лернером).
32. Методи стимулювання і мотивації учіння.
 33. Діагностика результатів навчання.
 34. Виховання як суспільне явище та як педагогічна категорія; історичний характер виховання.
 35. Поняття про зміст виховання.
 36. Зміст базової культури особистості.
 37. Розумове виховання.
 38. Екологічне виховання.
 39. Моральне виховання.
 40. Трудове виховання.
 41. Суть процесу виховання, його структура (за послідовністю етапів).
 42. Особливості виховного процесу.
 43. Принципи виховного процесу.
 44. Поняття про види форм виховання.
 45. Колектив як форма виховання.
 46. Діагностика і вимірювання вихованості.
 47. Критерії вихованості.
 48. Ступені вихованості.
 49. Методи діагностики вихованості.
 50. Сім'я як специфічна педагогічна система (функції та методи).
 51. Сімейне виховання, його особливості.
 52. Суспільне виховання (соціальна робота, допомога, профілактика та реабілітація).
 53. Теоретичні концепції виховних систем в Україні та за кордоном у ХІХ та ХХ століттях.
 54. Характеристика виховних Р. Штайнера, М. Монтесорі, А. С. Макаренка, В. А. Сухомлинського.
 55. Поняття важкі діти, педагогічна занедбаність, девіантна поведінка, ускладнена поведінка.
 56. Прийоми з метою подолання труднощів у поведінці дитини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

4. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання. – К., 1989- 218 с.
5. Амонашвили Ш. А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников. М.: Педагогика, 1984.

6. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989.
7. Богданова І.М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя: Монографія. – Одеса: Маяк, 1998. – 284 с.
8. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов – СПб: Изд-во «Питер», 2000. – 304 с..
9. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика: Учебник для вузов. СПб.: СПбГУ, 2000.
10. Введение в научное исследование по педагогике: Учебное пособие. М.: Просвещение, 1988.
11. Вишневський О.І., Кобрій О.М., Чепіль М.М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій /За ред. Вишневського О.І. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
12. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник / Н. П. Волкова. – 4-те вид., стер . – Київ: Академвидав, 2012 . – 615 с. : іл. – (Альма-Матер).
13. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: Навч. пос. – К.: Вища школа, 1995 – 237 с.
14. Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке. М.: Педагогика, 1990.
15. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. М.: Просвещение, 1987.
16. Кан-Калик В. А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. М.: Педагогика, 1990.
17. Каптерев П. Ф. Педагогический процесс // Избр. пед. соч. М.: Педагогика, 1982.
18. Коменский Я. А. Великая дидактика // Избр. пед. соч. В 2 тт., Т.1. М.: Педагогика, 1985.
19. Конвенция о правах ребенка // Права ребенка. Основные международные документы. М., 1992.
20. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения. М.: Высшая школа, 1989.
21. Лозова В.І., Москаленко П.Г., Троцько Г.В. Педагогіка. Розділ “Дидактика” - К.:ІСДОУ, 1993. – 140 с.
22. Оконь В. Введение в общую дидактику / Пер. с польского. М.: Высшая школа, 1990.
23. Педагогика успеха. Учебник /А.Г. Романовский., В.Е. Михайличенко, Л.Н. Грень. – Х.: НТУ «ХПИ», -- 2012. – 372 с. (на рус. яз.).
22. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических учебных

- заведений /Сластенин В.А. и др. – М.: Школа-Пресс, 1997т- 512 с.
23. Педагогика. Учебное пособие. /под редакцией П.И.Пидкасистого. – М., 1998. – 640 с.
 24. Педагогика: Учеб. пос.для студентов пед ин-тов\ под ред Ю.К. Бабанского. – 2-е изд. - ., Просвещение. 1988. – 479 с.
 25. Педагогіка. Навчальний посібник. – Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2001 – 357 с.
 26. Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти. Монографія / О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, Л.М. Грень, Т.В. Гура та ін. – Х.: НТУ «ХП»; Видавець Савчук О.О., 2014. – 324 с.
 27. Романовський О.Г. Педагогіка успіху. Підручник / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко, Л.М. Грень. – Х.: НТУ «ХП», - 2011. – 300 с. (українською мовою).
 28. Романовський О.Г. Psychology of a leader's managerial activity / О.Г. Романовський, Л.М. Грень, А.Є. Книш – Харків: НТУ «ХП», 2015. – 116 с.
 29. Романовский А.Г. Педагогика успеха. Учебник /А.Г. Романовский, В.Е. Михайличенко, Л.Н. Грень. – Х.: НТУ «ХПИ». – 2014. – 268 с. (на англ.яз.).
 30. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа // Избр. пед. соч. В 3 тт. Т.1. М.: Педагогика, 1979.
 31. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии //Пед. соч. В 6 т. Т.5. М.: Педагогика, 1990.
 32. Фіцула М.М. Педагогіка.: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. – К.: “Академія”, 2001. – 528 с.
 33. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л.: ЛГУ, 1968.
 34. Газман О. С. Воспитание: цели, средства, перспективы // Новое педагогическое мышление. М.: Педагогика, 1989.
 35. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. М.: Школа-Пресс, 1995.
 36. Гуткевич С.О. Оніщенко І.Г. Світовий освітній простір: тенденції та перспективи розвитку в умовах глобалізації. Монографія/ С.О. Гуткевич, І.Г. Оніщенко. – К.: НТУУ «КП», 2014. – 205 с.
 37. Вульфов Б. З., Иванов В. Д. Основы педагогики в лекциях, ситуациях, первоисточниках: Учебное пособие. М.:УРАО, 1998.
 38. Дидактика современной школы. / Под ред. Онищука В.А. – К., 1987. – 351 с.
 39. Дидактика средней школы /Под ред. Скаткина М.Н. –М., 1981.- 318с.

40. Крысько В.Г. Психология и педагогика в схемах и комментариях. – СПб: Питер, 2006 – 320 с.
41. Куписевич Ч. Основы общей дидактики. – М., 1986. – С. 14-76.
42. Литвиненко Т. А., Гапотій В. Д., Грень Л. М. Л. Управління навчальним закладом: правові аспекти : навч. посіб. / Т.А. Литвиненко, В. Д. Гапотій, Л. М. Грень; ХНПУ імені Г.С. Сковороди. – Харків : Видавництво «Лідер», 2018. – 248 с.
43. Маркова А. К. Психология труда учителя. М.: Просвещение, 1993.
44. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: Высшая шк., 1990. – 382 с.
45. Оніщенко І. Г. Сучасний світовий освітній простір: тенденції розвитку / І. Г. Оніщенко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія. - 2015. – Вип. 10. - С. 121-129. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_fks_2015_10_17.
46. Полонский В.М. Словарь по образованию и педагогике /В.М. Полонский. – М.: Высшая шк., 2004. – 512 с.
47. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.В. Психология и педагогика. – СПб: «Питер», 2003 – 432 с.
48. Романовский А.Г. Педагогика лидерства: монографія /: А.Г.Романовский, В.Е. Михайличенко, Л.Н. Грень. – Х.: ФЛП Бровин А.В., 2018. – 500 с.
49. Слостенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика. Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: «Академия». 2001 – 480 с.
50. O.G. Romanovskij, V.Ye. Mykhailychenko, L. M. Gren.' Pedagogy of success. Textbook for students of higher education establishments, 2014.
51. <http://library.kpi.kharkov.ua/>
52. <http://web.kpi.khar>

ЗМІСТ

Передмова	3
Тема 1. Поняття про педагогіку як науку про виховання, навчання та освіту особистості.....	3
Тема 2. Сутність, зміст процесу виховання	13
Тема 3 Сутність, зміст та структура навчання.....	21
Тема 4. Освіта як система і процес.....	36
Тема 5. Сучасний світовий освітній простір.....	45
Методичні вказівки до практичних занять.....	56
Методичні вказівки з організації самостійної роботи студентів.....	62
Методичні вказівки до виконання контрольних робіт бакалаврами заочної форми навчання.....	66
Питання до заліку з курсу «Педагогіка»	68
Список літератури.....	70
Зміст	74

Навчальне видання
РОМАНОВЬКИЙ Олександр Георгійович
ГРЕНЬ Лариса Миколаївна

ПЕДАГОГІКА

Методичні вказівки
для студентів неекономічних спеціальностей

Відповідальний за випуск *Т. В. Гура*
Роботу до друку рекомендував *О.І. ІГНАТЮК*

План 2019 р., п. 37

Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк цифровий
Ум. друк. арк. 7,0. Тираж 50 прим. Зам 13-06.

Видавництво та друк
ФОП Іванченко І.С.

пр. Тракторобудівників, 89-а/62, м. Харків, 61135
тел.: +38(050/093) 40-243-50

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників
та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4388 від 15.08.2012 р.

www.monograf.com/ua